

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Філологічний факультет
Кафедра української мови та літератури**

СЛОВО ШЕВЧЕНКА: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА

Матеріали Регіональної науково-практичної конференції

Донбаський державний педагогічний університет

14 березня 2017

Слов'янськ – 2017

Слово Шевченка: вчора, сьогодні, завтра : матеріали Регіональної науково-практичної конференції (м. Слов'янськ, 14 квітня 2017 р) / відп. ред. О.Л.Біличенко. – Слов'янськ : ДДПУ, 2017. – 91 с.

РЕДКОЛЕГІЯ:

Біличенко О. Л. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури (*відповідальний редактор*);

Горбачук Д. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури (*відповідальний за випуск*);

Лапушкіна Н. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури;

Ляшов Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури;

Падалка Р. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури;

Сіробаба М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури;

Тищенко Л. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури (*технічний редактор*).

ЗМІСТ

Секція 1. Шевченкова мова в сучасному лінгвальному просторі**Барабанова О.А., Горбачук Д.В.**

СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	5
---	---

Новосельцева Н.Ю.

РОСЛИННІ СИМВОЛИ У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА	8
---	---

Решетняк О. О.

БІБЛІЙНА СИМВОЛЕМА У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА	12
--	----

Секція 2. Жанрово-тематична палітра «Кобзаря»**Біличенко О. Л.**

КУЛЬТУРА ЖИВОПИСУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДОРЕФОРМЕННОЇ ЕПОХИ	16
--	----

Жижченко Л.Б.

ЩОДЕННИК Т. ШЕВЧЕНКА ЯК САМОБУТНЄ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	20
---	----

Карабльова О.В., Лисенко Н.В.

«ЗАПОВІТ» Т.ШЕВЧЕНКА ЯК ВЕРШИННЕ ДОСЯГНЕННЯ ЦИКЛУ «ТРИ ЛІТА»	25
---	----

Ляшов Н.М., Ляшова Ю.С.

ВПЛИВ Т. ШЕВЧЕНКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ	27
---	----

Ратушна О.І., Падалка Р.М.

ОБРАЗ НАРОДНОГО МЕСНИКА ЯК АРХЕТИП РОМАНТИЧНОЇ ПРОЗИ ШЕВЧЕНКА	31
--	----

Сіробаба М.В.

СВІТОГЛЯДНІ МЕТАМОРФОЗИ ЛІРИЧНОГО «Я» Т. ШЕВЧЕНКА В ПЛОЩИНІ «ПРОРОК-СУСПІЛЬСТВО»	34
---	----

Тендітна Н. М.

ВАРІАНТИ ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ СМЕРТІ В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	37
---	----

Тищенко О.О.

ЗЛОЧИН У ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА.....	44
---------------------------------------	----

Tselkovskaya K.

«POETRY OF THE SLAVE» BY T. SHEVCHENKO47

Кулініч Г.В., Головка Н.М.

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА ПАЛІТРА «КОБЗАРЯ»48

Падалка В.І.

ДОЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА.....54

Листонад К.В.

МОРАЛЬНЕ ПАДІННЯ ТА ДУХОВНЕ ПЕРЕВТІЛЕННЯ ЛЮДИНИ

КРІЗЬ ПРИЗМУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ Т.Г.ШЕВЧЕНКА.....57

Чаплик Л.О.

ЗМАЛЮВАННЯ ЖІНОЧОЇ ДОЛІ У ТВОРАХ Т.Г.ШЕВЧЕНКА.....60

Секція 3. Творчість Т. Шевченка в педагогічному процесі

Воронова Н.С.

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ПОСТАТІ Т. ШЕВЧЕНКА.....65

Гордієнко І.М.

ОСВІТНІ ІДЕАЛИ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ.....70

Лісова Ю.В.

ВЕЛИКИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ73

Мишаков О.В.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА77

Нікітіна В. В.

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ШКОЛІ ШЛЯХОМ

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....80

Рибалко Л.В.

ІСТОРИЧНІ ТВОРИ Т.ШЕВЧЕНКА ЯК ЗАПОВІТ СУЧАСНИКАМ85

Відомості про авторів89

СЕКЦІЯ 1. Шевченкова мова в сучасному лінгвальному просторі

Барабанова О.А., Горбачук Д.В.

СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Геніальний син українського народу Тарас Григорович Шевченко жив і творив у буремні роки ХІХ ст. Це був складний період, коли українство стояло на роздоріжжі – піти в небуття, чи піднятися до вершин національної гідності й самобутності.

З одного боку – складна соціально-політична ситуація, спричинена українським і польським впливами, коли «обидві сторони сходилися між собою в запереченні права українського народу на вільний самостійний розвиток» [1, с. 180]. В економічному плані українські землі перетворювалися на постачальника сировини для більш індустріально розвинутих метрополій. У контексті державного управління традиційні демократичні устої поступалися перед імперським тиском. Секуляризація монастирських землеволодінь завдала сильного удару українській духовній еліті та культурно-освітнім інституціям, пов'язаним із церквою. Запровадження кріпацтва та інші новації у сфері політичних стосунків виробляли почуття меншовартості, «малоросійства». «Тип «малороса», який поєднував симпатію до України, до її природи, пісень тощо з лояльністю до Російської імперії, був однією з характерних фігур в українській політичній і культурній історії ХІХ ст.» [1, с. 173-174].

З другого боку – намагання нового українського дворянства, іменованого в історичній літературі «автономістами», відродити козацькі права і вольності.

І ось у цей складний час із глибин українського народу виходить у світ геній Тараса Шевченка, котрому «українська нація віддала свою пам'ять на збереження» [2, с. 213]. Він наче був уособленням самого

народу – народився в неволі, жив в іншомовному й інокультурному оточенні, зазнав поневірянь і гонінь з боку влади... Через поезію Шевченка український народ ніби звертається до самого себе:

*Не дуріте самі себе,
Учіться, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь*

*А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить;
Та добре вигострить сокиру –
Та й заходиться вже будить.*

Про роль Шевченкового слова в історії української літературної мови опубліковано багато праць. Він «обробив, відшліфував фонетично милозвучне, синтаксично гнучке, лексично багате, дериваційно потужне українське слово і підніс його до найвищої висоти – досконалої загальноукраїнської літературної мови» [2, с. 215]. Український народ вустами свого геніального Кобзаря шепоче і кричить, сміється і плаче, співає і голосить, закликає і заколисує, бубонить і бринить про свої біль і гордість, радість і смуток, надію і тугу за втраченим...

Великою заслугою Тараса Шевченка було те, що він у своїй творчості поєднав два основні струмені того часу – простолюдний і старшинський. Його читали всі – і селяни, і дворяни, знаходячи в його поезії відображення своїх інтересів, і навіть «пані, які «терпеть не могли українського языка», не тільки радо слухали Тарасового слова, але й сльозами заливалися» [2, с. 213].

Отримавши від української нації «пам'ять на збереження», Шевченко «зберіг від забуття весь багатостолітній морально-етичний досвід нації, акумулював його, геніально переплавив у зрозумілі для кожного українця

духовні знаки, сигнали у свідомість» – запевняє Володимир Яворівський (цит. за [2, с. 213]). Творчість видатного українського поета була настільки популярною, що в українських хатах «Кобзар» зберігали разом із Біблією.

Простота і народність Кобзарєвого слова наповнена глибоким проникненням у поетичну свідомість народу. Це не Шевченко пише для українців і про українців. Це українська нація устами Шевченка на весь голос заявляє про себе, про своє право на входження в коло слов'янських літературних мов. Його голос було почуто і «процес творення української культури набув нового, тепер уже необоротного розмаху» [3, с. 218].

Саме на традиціях Тараса Шевченка виросла нова генерація письменників, що принесла славу новій українській літературі, а потужне слово Кобзаря, достойно поціноване й лексикографічно опрацьоване, стало орієнтиром нової літературної мови. Завдяки оригінальності та значущості Шевченкового слова не втрачається з часом, а тільки невпинно зростає кількість пошановувачів справжнього українського слова.

Тож з упевненістю можна говорити, що бренд Шевченкової мови став рушійною силою в історії формування української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія України / Керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів : Світ, 1996. – 488 с.
2. Степаненко М. Історія, граматики, поетика українського слова / Микола Степаненко; передмова д. філол. наук, проф. П.С.Дудика. – Полтава : АСМІ, 2008. – 344 с.
3. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : підручник / В.М.Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

Новосельцева Н.Ю.

РОСЛИННІ СИМВОЛИ У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Чи замислювалися ви над тим, чому творчість Т. Г. Шевченка так тісно пов'язана з природою? Чи не тому, що поет любив та глибоко відчував її, був великим знавцем природи рідного краю, а його «Кобзар» – енциклопедією життя і побуту українського народу! Читаючи твори Т. Г. Шевченка, ми маємо унікальну можливість доторкнутися до рослинного світу України, звернутися до національних традицій через зображення символів, що формують образ України, духовний світ нашого народу. Саме завдяки поетові скарби української душі влітаються в загальний потік людської культури, тому ця проблема, на наш погляд, є актуальною.

У пропонованій науковій розвідці спробуємо дослідити, як поет у своїх творах використовував рослинні символи. Отже, літературознавці стверджують, що Т. Г. Шевченко не тільки милувався рослинами, малював їх, а зробив їх органічною частиною своєї поезії. Він називав рослинність «зеленою ризою матінки-природи». Недарма ж у творах поета згадується понад 80 видів рослин: верба (у 40 творах), тополя (у 24 творах), явір, ясен (у 20 творах) тощо.

Найбільше шанували наші предки калину – це символ вогню, українського роду, духовної нескореності й світлої пам'яті. Дівчата цвітом калини прикрашали коси. Достиглі кетяги розвішували попід стріхами, і вони червоніли, мов намисто. Калину використовували у весільному обряді: прикрашали коровай, завітчували вінок молодої. З калини робили колиски для немовлят, прикрашали світлиці.

До калини в Тараса Григоровича було ставлення особливе. У Кирилівці, неподалік від місця, де стояла хата Шевченків, і досі росте величезний кущ – такий самий, як той, що в ньому ночував малий Тарас. У

збірці «Кобзар» калина згадується 385 разів і є символом кохання, дівочої вроди. Згадаймо рядки з вірша «Зацвіла в долині...»:

*Зацвіла в долині червона калина,
Ніби засміялась дівчина-дитина...*

А поезія «Ой три шляхи широкії...» цілком побудована за фольклорними мотивами. Цікаво, але червона калина в цьому вірші символізує горе дівчини, яка чекала на свого коханого, а він не повернувся:

*Три явори посадила
Сестра при долині ...
А дівчина заручена –
Червону калину.*

Верба ... Ну що з неї візьмеш? Груші на ній не ростуть. І не тільки груші, а, як свідчить народне прислів'я, на ній взагалі ніякі плоди не ростуть. Але як тільки сонце на весну поверне, одразу ж на верболозах біля річок, ставків з'являються ніжні пухнасті котики. Це верба цвіте, нагадуючи, що весна вже не за горами. Цвіт верби – прекрасне й зворушливе диво природи. Мабуть, тому верба – одне з найулюбленіших дерев в Україні, уособлення працездатності, таємничої сили жінки, плодючості й материнства.

Верба – улюблене дерево великого Кобзаря. Вербову гілочку, як символ рідної України, Тарас Шевченко, посадив у жовтні 1850 року на гарнізоннім городі. Вона несподівано для самого Шевченка прийнялася, ставши дивом у цій пустелі. Уявіть собі: «Тарасова верба» вистояла 150 років!

Верба оспівана в чудових віршах і поемах поета. У творах Тараса Шевченка вона згадується майже 40 разів. Найчастіше автор змальовує похилені віти верби, вона стає уособленням туги, жалю. Пам'ятаєте початок балади «Причинна»:

*Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолю верби гне високі,
Горами хвилю підійма.*

Поет безмежно любив українське село. А хіба ж можна уявити оселю без верби? Пригадаймо вірш «І досі сниться: під горою...» :

*І досі сниться: під горою,
Меж вербами та над водою,
Біленька хаточка.*

Дуб – дерево сили й довголіття. Дуб уособлює характер поета. За народними переказами, Шевченко любив збирати під могутніми дубами селян, щоб погомоніти про їхню долю і поспівати пісень.

Відомо, що в селі Будище, у парку колишнього маєтку Енгельгардта, досі збереглися три дуби віком понад 1000 років, які називають Шевченковими. За переказами, у дуплі одного з них Тарас ховав свої малюнки. «Тарасів дуб» росте в парку Березовий гай у Києві, що по вулиці Вишгородській. За переказами очевидців, під цим деревом спочивав Т. Шевченко у 1850 р. Саджанці, вирощені з жолудів цього дуба, прижилися в багатьох садах і парках як в Україні, так і далеко за кордоном. На прохання української діаспори сіянці дуба відправлено до США.

Крім цього, Т. Г. Шевченко створив цілу галерею малюнків і картин, присвячених зображенню дуба. У творах Шевченка біля дерева зустрічалися закохані, на дубі зозуля пророкує літа, під ним русалки залоскотали дівчину. А ось у вірші «Ми в купочці колись росли...» поет порівнює дуб із козаком:

*І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов та й гуляє...*

У фольклорній творчості нашого народу вишневе деревце користується любов'ю і великою пошаною. Вишневий сад – окраса двору,

він манить прохолодою, де і відпочити приємно. Особливо літнього спекотного дня. У творчості Т. Шевченка образ вишні затвердився як символ України. Одразу спадає на думку така близька і люба серцю, кожному знайома поезія Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати» :

*Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнею гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідучи, дівчата,
А матері вечерять ждуть.*

Кобзареві рядки з поеми «Катерина» про вишню проникливі, ніжні:

*Пішла в садок вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила.*

Отже, світ Т. Г. Шевченка неможливо уявити без тополь, дубів, без очерету, травички під ногами, рясту на воді... Ми доторкнулися тільки до маленької часточки великої спадщини поета. Та впевнено можемо сказати, що описи рослин не тільки прикрашають поетичні пейзажі, вони сповнені глибокою народною символікою, любов'ю до природи. Оспівані у творах рослини стали символом краси рідної природи, символом могутності і непоборності українського народу, тому поезії Т. Г. Шевченка звучать як гімн природі й любові, усьому, що живе й красується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко В.С. Мова Тараса Шевченка / С. Ващенко. – Харків, 1963. – 252 с.
2. Голда Д. Флора і фауна в поезії Тараса Шевченка : Нові пошуки // Хімія. Біологія. – 1999. – 14. – С. 2–3.
3. Онуфрійчук Ф. Світ рослин у творах Т. Шевченка / Ф. Онуфрійчук. – 1961. – 52 с.

4. Шевченко Тарас. Кобзар [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: oursong.narod.ru/kobzar/kobzar.htm.

Решетняк О. О.

БІБЛІЙНА СИМВОЛЕМА У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Символізація – одна з найважливіших мисленнєво-мовленнєвих операцій духовного розвитку та соціалізації кожного члена спільноти, а універсальним знаряддям такої операції і є символема, бо охоплює зону певних понять, позначаючи не поодинокі явища, а комплекс образів, і набуває властивості символічного знаку. Ці лінгвокультурологічні одиниці маркують глибинний зміст, часто не тотожний номінативному значенню. Водночас, за символемою закріплено словесні асоціації, що формують один символічний комплекс. Як особливі знаки вони перебувають на перетині різних реалій: мовної та культурної, корелюють із культурним континуумом, релігійною та мовною картинами світу, що, зокрема, збагачує та ускладнює їхню семантику. Не всі імена біблійного походження засвоєно національною мовною практикою. Натомість, статусу символу набули ті з них, що посіли чільне місце в концептуальній картині світу українського етносу.

Символема, і біблійна зокрема, – це складна лінгвокультурологічна одиниця, підґрунтям виникнення якої і є процеси пізнання та інтерпретації світу, диференціації його реалій, структурування знань, психологічного самозахисту та регулювання комунікації. Оприявлення семантики таких одиниць уможлиблюють засоби символічної, а не мовної систем. Символему вияскравлює імпліцитне культурно-національне тло, яке усвідомлюють мовці, але не експлікують, звичайно, лексикографічні джерела, що засвідчує асоціативно-лінгвістичний експеримент. Оскільки Біблію задекларовано як найдавніше культурно-духовне надбання людства, то й конотативні значення біблійного ономастичного компонента

так само потрібно покваліфікувати культурно-історичними, вони мотивовані біблійними оповідями й можуть маніфестувати різноманітні риси та ознаки свого денотата.

Упродовж останніх десятиліть питомої ваги набули дослідження літературної ономастики, і біблійної зокрема. Т. Шевченко у своїх творах використовував біблійні символи, на кшталт: *Матір Божя*, *Богородиця*, *Син Божий* тощо. Потрактування символічної мови Біблії у творах Великого Кобзаря заналізовували вже багато дослідників, зокрема Ю. Барабаш, Т. Бовсунівська, В. Бородін, Ю. Гончар, І. Дзюба, Ю. Івакін, Є. Колесникова, В. Красицька, О. Мамедова, Г. Неділько, В. Пахаренко, І. Петровська та інші, але ці наукові розвідки є побіжними. Тарас Шевченко в багатьох поезіях створив воістину народний образ Богородиці, у якому, на відміну від формалізованого церковного пошанування Діви Марії, відбито сердечні, щирі та теплі почуття українців. Основу цих емоцій складає святість материнства взагалі й глибоко проникливі, найтонші відчуття, що поєднують кожну матір з її дитиною. Жінка-мати має особливе значення в ментальності українців. Часто трапляються різні інтерпретації багатьох дослідників Шевченкових по-справжньому закодованих, глибоко релігійних, філософських творів, але всі науковці однак згодні в тому, що в обожнюванні жінки-матері поет відтворив національні особливості душі українського народу, найглибинніші порухи його серця та найпотаємніші струни мелодії Всевишньої любові, якою огортає Божа Мати кожну людину як своє дитя.

Біблія – це велика і вічна книга, вона є супутницею життя багатьох поколінь. Супроводжувала вона і Т. Шевченка від народження до самої смерті. А тому без Біблії, без її морально-етичного й естетичного досвіду неможливо усвідомити всю глибину і багатогранність Шевченкової творчості. Ставлення Шевченка до Біблії стимулювалося особливим змістом його релігійності. Він свого Бога («великого Бога») шукав, вів з

ним нескінченний діалог, і процес тих болючих богошукань, внутрішніх монологів і дискусій породжував не тільки поклоніння, а й сумнів, і докір, і богоборство, бо замість правди поет бачив скрізь лише «*кровоавії ріки сльоз*» – «*а Бог бачить, та мовчить, гріхам великим потурає*» [3, с. 419]. Але докори і неприйняття Бога змінювалися смиренністю й побожністю, і поет знову звертався до Біблії, шукаючи відповіді на одвічні питання й водночас духовну опору у світі.

Так, поема «Марія» не тотожна біблійній легенді про Богоматір і народження Христа. Біблійний сюжет послужив Шевченкові лише поштовхом для втілення вселюдської ідеї святості материнства, створення узагальненого поетичного образу жінки-матері, величальної молитви їй. В образі Бога він показав ідеал святості, а Марія – рідна мати, мати-земля, Україна-ненька. Т. Шевченка українська земля й народила, а потім зростила під покровом благодаті Матері Божої (Богородиці, Покрови). Дослідники творів Т. Шевченка стверджують, що слово «мати» в його поезії вживається найчастіше, а тема жінки-матері є провідною в його творчості. У «Кобзарі» 25 разів згадано Матір Божу, а 600 – *Бог*, разом з *Господь* і *Христос*.

Задум написання поеми «Марія» Тарас Шевченко виношував давно, та втілити його в життя поету вдалося в жовтні-листопаді 1859 року, коли він повернувся з України до Петербурга. У цьому творі Шевченко розповів про матір, яка, підкоряючись Божій волі, народжує сина для великої жертви заради спасіння всього людства. Тут поет як виразник народного духу дотримується української богородичної традиції, згідно з якою *Пріснодіва Марія* – це передусім багатостраждальна матір, яка всім серцем любить свого сина, вона також готова допомогти будь-якій людині, відчуваючи щирість її покаяння. Першим провіщенням майбутньої незвичайної долі стає дівоча краса Марії. Урочисто й із захопленням звертається поет до Богородиці: *О світе наш незаходимий! О Ти,*

Пречистая в женах! Благоуханный сельный крине! [3, с. 599]. Одне із основних символічних значень лілеї – непорочність, безгрішність, у християнстві ця квітка є емблемою святих дів; вінок із червоних маків – означення дівочої краси та чистоти. За народною етимологією лілею, давня назва якої «крин», пов'язували не лише з дівочою цнотою, а й з водою.

Зазначимо, що образ Богородиці втілює в собі духовні витоки, внутрішню силу, уміння гідно зносити всі випробування та страждання, а також ілюструє найвищий прояв гуманізму й самопожертви.

Отже, біблійні символи Т. Шевченко часто застосовував у своїй творчості. Він використав персоналії та сюжети Книги Книг для вияскравлення власних світоглядних засад та суспільно-політичних орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
2. Росовецький С. Біблійні мотиви у творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, І. Дзюба, В. Пахаренко, О. Боронь та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 344–372.
3. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / передм. І. Дзюби. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 720 с.

СЕКЦІЯ 2. Жанрово-тематична палітра «Кобзаря»

Біличенко О. Л.

КУЛЬТУРА ЖИВОПИСУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДОРЕФОРМЕННОЇ ЕПОХИ

Шевченко всесвітньо відомий передусім як великий український поет. Проте, як видно з його живопису, сам він своїм фахом вважав малярство й освіту одержав в Академії мистецтв. Культура, якої його вчили і яку він засвоїв творчо у великих майстрів, – передусім культура живопису.

Тарас Григорович Шевченко народився 25 лютого (9 березня) 1814 р., помер 26 лютого (10 березня) 1861 р., напередодні проголошення Маніфесту про звільнення селян. Отже, хронологічно він належить якщо не до культури першої половини століття, то до культури дореформеної епохи.

Шевченко є автором понад тисячі творів образотворчого мистецтва – станкового живопису, монументально-декоративного розпису, графіки, скульптури, він був великим майстром у техніці акварелі, олії, пера, офорту, рисунка олівцем. Твори Шевченка-художника досліджено, описано, кваліфіковано, оцінено не раз. Можна безкінечно сперечатися про академізм, романтизм, реалізм і так далі в його творчій манері. Можна обмежитися тією безперечною істиною, що Шевченко вважав себе – і справді був – учнем і послідовником великого майстра-романтика Карла Брюллова, руку якого, рисунок, майстерність композиції, володіння світлом, уміння створити радісну кольорову гаму можна впізнати і в ранніх, і в пізніх творах Шевченка.

Академія мистецтв не тільки навчала многотрудного художницького професіоналізму, вона давала й ґрунтовну класичну освіту. Живопис знав професійно, все життя залишався послідовником свого вчителя Карла

Брюллова, читав багато й постійно. Хто знає, як прийшла до Шевченка висока культурність, як склалися його смаки, але, читаючи його щоденники, дивуєшся рівню його духовних потреб й індивідуальній визначеності уподобань. Він страждав без театру й опери. Любив Бетховена, Шопена, Мейєрбера, але не подобався йому Доніцетті, був у захваті від Глінки, та не прийняв Даргомижського.

Звернемо увагу на кілька рис малярської майстерності Шевченка, істотних для розуміння його світу, його системи культурних цінностей.

Шевченко вміє звернутися до яскравого колориту, інколи працюючи в стилі Брюллова, інколи більше тяжіючи до Рембрандтової майстерності світла. Проте загалом Шевченко більше любить витонченість рисунка і колориту. Його акварелі не просто успадковують легкість і прозорість творів його учителя Соколова; Шевченко прагне звести до мінімуму набір виразних засобів, використовуючи інколи один або два кольори. Ця делікатність малюнка контрастує з силою його поетичних творів.

Повністю оволодівши скупю виразністю засобів живопису ще в молоді роки, Шевченко в солдатські часи засвоює простір. Пустеля, яка його оточувала, змушувала відчутти безкінечність і простору, і часу; небо, на якому хмаринки здаються зовсім непорушними, і далечінь, що на ній важко зачепитися погляду – це ті враження, які він навчився передавати в роки неволі.

Шевченкові довелося малювати багато життєвих картин і пейзажів ще й тому, що він мав спеціальні цілі – спочатку ілюстрації до «Живописної України», потім праця в різних комісіях та експедиціях, де художник виконував роботу, яку сьогодні робить фотограф. Пейзаж, жанрові зарисовки – все це у Шевченка репрезентовано щедро, але не ці багаті на інформацію художні «повідомлення» контрастують зі спокійним і витонченим малюнком. Найконтрастнішою у нього була славнозвісна «Катерина» (1843 р.). Тут на одній площині – і нещасна покритка, і

москаль, який втікає від неї, і народний тип з ложкою, яку щойно вирізав з дерева, і якісь господарські знаряддя, і млин, і дуб. Навіть не багатство фарб і сила світла вирізняють цю олійну картину з тих ніжних акварелей, а її переповненість символічно значущими деталями, які розповідають, а не діють по-художницьки безпосередньо, які в сюжеті навіть різночасові, що можна зустріти тільки в старій іконі. «Катерина», будучи твором цілком сучасним за технікою малярства, може вважатись відтворенням певних народних, іконописних естетичних принципів, можливо, тут і знайшов вияв той досвід, який Шевченко отримав у своїх учителів-богомазів. Стосовно цього «Катерина» в Шевченковому доробку є твором унікальним і аналогій не має.

Деякі дослідники мають рацію, коли твердять, що в картині «Катерина», як і в однойменній поемі, головна героїня символізує Україну, дуб – її силу і стійкість тощо. Схвальну відповідь можна одержати тільки після аналізу поеми, проте можна сказати, що загалом художній творчості Шевченка не притаманна подібного роду символізація. Справді, Шевченко особливо любить малювати дерево, і фахівці-мистецтвознавці при ідентифікації творів звертають особливу увагу саме на манеру малювати дерева, специфічну для Шевченка. Чи було це пов'язане з особливою символікою дерева життя, чи, може, Шевченка полонила надзвичайна виразність малюнка, яка дає можливість самими лініями передати складні почуття – так чи інакше дерева у нього виразні, як люди, особливо в останній період творчості.

Для витлумачення Шевченка як «критичного реаліста» варто апелювали до його серії малюнків тушшю і бістрою 1856-1857 рр.: «Програвся в карти», «У шинку», «У хліві», «На кладовищі», «Серед розбійників», «Кара колодкою», «Кара шпіцрутенами», «У в'язниці», «Казарма». Вважати ці твори вершиною «викривального пафосу» та «соціального протесту» в стилі пізнішого ідеологічного живопису важко

хоча б тому, що вони задумані Шевченком як частина серії на тему притчі про блудного сина. Зображене в цих малюнках, таким чином, є образами шляху людини через вади, через суспільне дно. Мотив «блудного сина» надихав пізнього Шевченка на серію малюнків, так і не виконану. Шевченко все життя думав про несправедливість долі, а тим самим про Божу несправедливість, про недосяжність гармонії й краси у світі або краще про те, як цю гармонію і красу вибороти. Шлях людини в цьому житті через трагедії, зло і несправедливість – ось той постійний мотив, що не просто турбував – дошкуляв і пік глибокою раною поетову душу. Шевченко знав на собі, що таке рабство, його сікли на стайні, щоб не відчував себе людиною. Він знав життя, знав людей з усіх станів свого суспільства і нікого не обожнював. Він ненавидів рабство національне і соціальне.

Людина ніколи не була для Шевченка символом чогось незначущого. Катерина не була символом України – радше Україна є символ того найкращого, що жило в душах її знедолених синів і дочок.

Впадає у вічі чоловіча тілесна краса персонажів, які проходять через усі малюнки; ці Аполлони контрастують з оточенням, яке підкреслює їх самотність – їм протистоїть і люд шинку, і люд в'язниці та казарми, і ряд солдатів, готових за наказом забити шпіцрутенами товариша, а в «Казармі» взагалі вже немає героя – є лише сліпа й невиразна маса в баракі, повному жахливих випарів, що так гостро відчувається завдяки майстерному висвітленню. До теми, з якої мав вирости «товстий альбом» Шевченко пізніше охолов, але естетика її залишилася і в його останніх творах. Прагнення побачити безкінечність, красу, симетрію і гармонію в природі і в людині, зрозуміти, чому так жахливо порушується ця гармонія в людському житті, орієнтація на ті зразки гармонії й краси, які він відкрив завдяки мистецтву, і є головним мотивом творчості Шевченка-художника.

Жижченко Л.Б.

ЩОДЕННИК Т. ШЕВЧЕНКА ЯК САМОБУТНЄ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Особливе місце серед жанрів мемуарної прози посідає щоденник, тяжіння до ведення якого в українській літературі зберігалось в усі часи. Але вершина його припадає на добу передромантизму та XIX ст. На певному соціально-історичному етапі щоденник стає елементом духовного побуту і вступає в суперництво з іншими епістолярними жанрами. Його продуктивність була пов'язана з високим рівнем письменницької культури, із зростанням освіченості в різних соціальних верствах, із інтересом до живого суспільного й приватного життя.

Крім виконання психологічних, соціальних і літературних завдань, цей жанр у XIX ст. став засобом задоволення морально-інтелектуальних запитів особистості. У моду ввійшло читання щоденників у товариських гуртках із метою апробації моральних понять, філософських думок, життєвих правил, над якими автор працював і міркував у своєму літописі. Подібна практика мала місце в тургенєвському гуртку, на вечорах у сім'ях Бакуніних, Аксакових, Толстих. Людина 40-х рр. уже не тільки сповідалась у щоденнику, не тільки розкривала своє внутрішнє життя – її вже не задовольняла замкненість усередині власного світу, – а й прагнула вийти за межі свого «Я», у зовнішній світ, у навколишню дійсність. Жанр щоденника приваблював тим, що:

- у щоденнику людина залишалася наодинці з собою (лист більш відкритий для інших та менш інтимний);
- жанр щоденника за своєю природою тяжіє до ліричного висловлювання: йому часто доводиться слугувати засобом «розрядки» тяжких, гнітючих настроїв або засобом задоволення душевних потреб у моменти емоційного піднесення.

Тарас Шевченко розпочав писати щоденник у Новопетровську, а закінчив – у Петербурзі, куди повернувся після заслання. Записи в журналі (так найчастіше називає поет свій щоденник) охоплюють період з 12 червня 1857 року по 13 липня 1858 року. За довгі роки солдатчини поет був тяжко зневірений. Лише в травні-червні 1857 року в Шевченка з'являється надія на звільнення: *«Скоро даст Бог, вырвуся я из этой безграничной тюрьмы»*. Проте офіційний документ про звільнення затримувався з місяця на місяць: *«Тяжело, не выразимо тяжело! Я одурею, наконец, от этого бесконечного ожидания. Как быстро и горячо исполняется приказание арестовать, как, напротив, вяло и холодно исполняется приказание освободить. А воля одного и того же лица. Отчего же эта разница?»* [3, с. 20-21]. Тому щоденник у ці дні очікування був для поета необхідним *«как страждущему врач»*. Отже, найголовніше завдання Щоденника – розвіяти нестерпну нудьгу. Але тут приховано важливіше – угамування спраги до писання. Справжнє застосування Щоденника – не для записування, а саме для писання.

Щоденник Шевченка – це своєрідний журнальний симбіоз: поєднання хроніки поточних подій із природним для поета художнім викладом, наближення до белетристики. Шевченко написав твір, у якому відображена картина його духовного і морального життя за цілий рік. Журнал став реалізацією потенційних можливостей поета, нагромаджених протягом усього періоду заслання. У ньому порушено багато тем. Автор писав про крах суспільних і моральних підвалин, про глибоку духовну кризу, що вразила суспільство, про особисті трагедії тощо. У поета була гостра необхідність у записах щоденникового характеру.

Щоденникові записи містять поетові згадки про друзів і знайомих. Кращим він посвятив нові поезії та й сам Журнал, як висловився про це на самому початку, планував подарувати М. Лазаревському. У тексті відображено багато постатей: одним із них дається характеристика, з

іншими – пов'язані конкретні епізоди, роздуми з приводу тих чи інших творів мистецтва тощо. Є фрагменти, де присутні подружні пари, й не останню роль відіграють жінки. Привертають увагу на сторінках цього твору міфологічні й античні імена та імена історичних осіб. Щоденник демонструє цілу галерею постатей, які дають уявлення про рівень культури й освіченості Шевченка, його оточення, про особисті знайомства поета, його стосунки з друзями. Цей твір – біографічний документ.

Умовно текст щоденника можна поділити на чотири частини, залежно від місця, де Шевченко його писав: 1) Новопетровське; 2) Астрахань і Волга; 3) Нижній Новгород; 4) Москва й Петербург. Кожна з них має власну стилістику, ритм розповіді, власну природу та структуру розповідних елементів. Кожну з них означено як: 1) класичний щоденник; 2) подорожні нотатки; 3) класичний щоденник; 4) хроніка.

Перша частина Щоденника, яку поет писав у період бездіяльності й очікування на визволення, – літературно найповніша. Записи, зроблені в Новопетровську, тяжіють до класичного щоденника, у якому Шевченко планував записувати все, *«что со мною и около меня случится»*. Новопетровський часопростір умовно можна позначити двома топосами, серед яких постійно перебуває поет. Це *«укріплення»* та *«огород»*, очевидно, як розуміємо зі змісту щоденника, невелике поселення, що знаходиться на значній відстані від укріплення. Для поета ці два топоси пов'язані з відповідним емоційним станом. Він дуже часто наголошував на тому, що пішов до *«укріплення»*, а пізніше навіть указував на час, коли повернувся знову на огород. *«Укріплення»* поет сприймає як *«безграничную тюрьму»*, *«вертеп мерзостей»*, у якому живуть *«его пьяные разбойники»* (у розумінні солдати й офіцери). Часопростір *«огороду»* означений такими мікротопосами, як альтанка, заповітна верба, під якою багато часу перебуває Шевченко, оселі добрих знайомих тощо. Якщо *«укріплення»* пов'язане із засухою, то *«огород»* – із живою

природою, серед якої поет знаходить усамітнення, яке після десятиліття життя в казармі є для нього *«настоящим раем»*. Дуже часто з'являються нотатки такого характеру: *«по обыкновению лежал под своею любимою вербою, слушал иволгу»*, *«слушал однотоновую тихую мелодию дождя»*, *«чирикание веселых ласточек»* тощо.

Багато сторінок журналу присвячено роздумам про життя й морально-етичні якості солдатів та офіцерів. Зокрема, Шевченко зізнається, що з дитинства відчув відразу до *«христолюбивого воинства»*. Із часом, коли давалося близько спілкуватися з людьми цього звання, антипатія посилилася. *«Не знаю, – роздумує поет, – случай ли, или оно так есть в самой вещи, только мне не удалось даже в гвардии встретить порядочного человека в мундире. Если трезвый, то непременно невежда и хвастушка. Если же хоть с малой искрой разума и света, то также хвастушка и вдобавок пьяница, мот и распутник. И нужно же было коварной судьбе моей так ядовито, злобно посмеяться надо мною. Если бы я был изверг, кровопийца, то и тогда бы для меня удачнее казни нельзя было бы придумать как сослав меня в отдельный Оренбургский корпус солдатом. Вот причина моих невыразительных страданий»* [3, с. 22].

Тарас Шевченко з болем зазначав, що солдати – це люди, у яких відібрали всі людські права, свободу, сім'ю, Вітчизну. Тому й рятується солдат від лихої долі горілкою. Життя офіцерів мало чим відрізняється від життя солдат, хоч вони й мають права. Серед мешканців *«укріплення»* поет виділив Мостовського, бо він у високій мірі – благородний.

Щоденник дає вдячну можливість простежити органічність поетового духовного зв'язку з Україною. Поета зачаровують українські пісні земляка Скобелева, згадки про роменську ярмарку, про відомих земляків. *«Записки Южной Руси»* П. Куліша навіюють думки про багатогранність фольклору. Шевченко згадував українські ошатні хати,

вишневі сади, розкішну природу та народні свята, які зворушували його до глибини душі.

Друга частина – подорожній нотатник із коментарями й роздумами, із влучними спостереженнями за містами, краєвидами й людьми та метафоричними перевтіленнями цих спостережень. Ця частина нагадує літературні «подорожні нариси», що були популярні у XVIII ст. і першій половині XIX ст.

Третя частина наближена до звичайного фактографічного щоденника, із більшою увагою до щоденних подій, із менш розгорненими розповідями з коротшими записами, крім описаного «роману» з актрисою К. Піуною. Записи періоду перебування Шевченка в Москві, а потім у Петербурзі стають лаконічними, обмеженими.

Отже, Щоденник Шевченка має велике значення для розуміння його літературно-естетичних поглядів, усвідомлення глибоких душевних переживань та внутрішнього життя поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лексикон загального та порівняльного мовознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2004. – 636 с.
2. Психология и психоанализ характера : [хрестоматия по психологии и типологии характеров]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах», 1998. – 639 с.
3. Шевченко Т. Г. Щоденник / Т. Г. Шевченко. Твори у 5-ти томах. – К. : Дніпро, Т.5. – С. 11–234.

Карабьова О.В., Лисенко Н.В.

**«ЗАПОВІТ» Т.ШЕВЧЕНКА ЯК ВЕРШИННЕ ДОСЯГНЕННЯ
ЦИКЛУ «ТРИ ЛІТА»**

Тарас Шевченко – глибоко національний поет, який найдалі від усіх своїх сучасників – письменників, істориків та фольклористів пішов у відтворенні антиколоніальних візій у своїй поетичній творчості. У період «трьох літ» (1842 – 1845 рр.) поет інтуїтивно зрозумів свій месіянзм і свій нерозривний зв'язок з українською спільнотою: «...історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини» [3, с. 254].

У кінці 1845 року поет написав вірші, зміст яких ряснів інвективами в бік російського царизму. Серед цих поезій і «Як умру, то поховайте» («Заповіт»), який став політичною програмою українського народу. Написаний «Заповіт» 25 грудня 1845 року в Переяславі, коли поет тяжко захворів і прощався з життям.

Ця лірична поезія є різновидом жанру «пам'ятника», відомого ще з античних часів (Горацій, Й.В.Ґете, Г.Р.Державін, О.С.Пушкін) [2]. Т. Шевченко модернізував цю жанрову форму, доєднавши бунтівний заклик: «*кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте*». Цей твір поета є найпопулярнішим, своєрідним доповненням до гімну «Ще не вмерла Україна», як зазначав Б. Лепкий.

Ліричний герой-поет визначив свою останню волю українському народові:

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий [4, с. 274].*

А також укладав завіт із Богом:

*Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу ... отоді я
І лани, і гори –
Все покину, і долину
До самого бога
Молитися... а до того
Я не знаю бога [4, с. 274].*

Поки «кров ворожу Дніпро не понесе у «синєє море», душа поета буде «заложним мерцем», перебуватиме біля місця поховання і не потрапить на Суд Божий. Цим рішенням поет ставив у пряму залежність свою долю від долі України. Цікаву інтерпретацію подає О.Забужко щодо «вражої крові» – «...це не «по-гайдамацьки» пущена в Дніпро кров «ворогів і заклик «окропити» нею волю – не заклик до збройного повстання. У питоми шевченківському лексиконі немає «ворога» класового чи національного, а слово «вражий» означає за «Словарем» Б.Грінченка – «чертовь, чертовській, діавольській». ... Це кров недужа, затруєна, кров ніби зачумлена гріхом [1, с.119]. Цій крові протиставляється «добра», «чиста», «свята», «праведна» («праведную / кров із ребер точать» («Посланіє»). Дослідниця наголосила, що поет ототожнює цю «недужу» кров із «гнилим серцем» народу, яке він прагне відродити до нового життя, очистити від гріха. І в результаті такої ініціації, такого духовного відродження має постати нова Україна, генетично закодована поетом у таких рядках:

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом [4, с. 274].*

«Заповіт» став надзвичайно популярним ще із часів його написання Т.Шевченком. Його переписували, поширювали в списках. Уперше опублікований він був за кордоном російським письменником І.Головіним у Лейпцигу 1859 року в збірці «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» під назвою «Думка» без 16-го рядка («я не знаю Бога») [2]. Вірш перекладений більшістю мов світу [5]. Текст поезії покладено на музику М.Лисенком і М.Вербицьким. До нашого часу багато композиторів долучилося до цього процесу (О.Кошиць, К.Стеценко, Л.Ревуцький, Я.Степовий, С.Людкевич, Б.Лятошинський, Р.Глієр та інші).

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С.Забужко. – К. : Абрис, 1997. – 144 с.
2. Смілянська В.Л., Чамата Н.П. Структура і смисл: Спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка : монографія / В.Л.Смілянська, Н.П.Чамата. – К. : Вища школа, 2000. – 207 с.
3. Шевченко Т.Г. Зібрання творів : У 6 т. / Т.Г.Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т.5. – 496 с.
4. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г.Шевченко [вступ. ст. О. Гончара; прим. Л. Ф. Кодацької]. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.
5. Шевченко Т. «Заповіт» мовами народів світу / [упорядкув. Б. В. Хоменко]. – К. : Наукова думка, 1989. – 246 с.

Ляшов Н.М., Ляшова Ю.С.

ВПЛИВ Т. ШЕВЧЕНКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Культура є складною системою буття, сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Це

поняття об'єднує в собі науку й освіту, мистецтво, літературу, мораль, уклад життя та світогляд.

Завдячуючи Шевченкові українська культура піднялася на якісно вищий щабель свого розвитку. Український геній випередив свій час, передбачивши у власній творчості вершинні досягнення української, російської і світової поезії. Безсумнівно, саме цей український письменник привертає найбільшу увагу. У сучасному європейському контексті Шевченко залишається цілком унікальним, справді єдиним у своєму роді.

Тарас Шевченко відкрив нову епоху в українській літературі, створив чудові зразки поезії, які могутньо зазвучали над світом як гнівне звинувачення тогочасній владі, як пристрасний заклик до активної боротьби за кращу долю. Натхненні поетичні твори Тараса Григоровича – неоціненний скарб світової літератури, який став надбанням для української та європейської культур.

Шевченків «Кобзар» поклав початок новому етапу в історії українського письменства. І. Франко писав: «Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води, заясніла невідомою досі в українським письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову» [4, с. 107].

Після смерті поета накопичений величезний інформаційний матеріал про його життя і творчість, який має неоціненний вплив на весь розвиток української літератури та культури, на долю й світогляд багатьох видатних людей. Не дивно, що твори Кобзаря перекладені всіма слов'янськими мовами, а також грузинською, вірменською, казахською, узбецькою, німецькою, англійською французькою, датською, новогрецькою, іспанською, хінді, японською, китайською, в'єтнамською, корейською, румунською, італійською, угорською, малайською, бенгальською і навіть тамільською, якутською, удмуртською, циганською та багатьма іншими.

З-поміж безлічі видань «Кобзаря» Т. Шевченка привертає увагу перше його мініатюрне видання, видрукуване в Женеві 1878 року М. Драгомановим, форматом 55x85 мм українською мовою і тиражем 1000 примірників. До України книгу завозили контрабандно в пачках з-під сигарет.

Видані цікаві спогади сучасників: художників, літераторів, громадських діячів, істориків, етнографів, акторів, представників духовенства, військових, політиків, рідних і близьких поета, і навіть звичайних селян. У цих спогадах по крихітках відтворюється живий і неповторний образ Тараса Григоровича, його чуйна і зворушлива душа, життєві погляди й світогляд.

Тарас Шевченко творчо використав багатий досвід попередників і його сучасників в українській, російській і зарубіжній літературах, але в поезію він прийшов сказати своє, нове неповторне слово. Фундаментальне значення генія проявилось насамперед у тому, що визначальну роль у його творчості зіграли глибинні національні корені його поезії. Творчість митця від початку переростає літературні межі, вона виявляється всеосяжною у своєму прагненні висловити глибинні, підсвідомі витoki світовідчуття автора. «Велика сила прийшла з України, справжній оновлювач української літератури... в історії всесвітньої літератури мало таких прикладів, щоб 26-літній поет виступив з такими зрілими творами перед народом, як Шевченко... В історії світової літератури він поставив собі пам'ятник, сильніший від бронзи» [2]. Так відгукнувся про Т. Шевченка відомий шведський історик, слов'янознавець, перекладач, дійсний член Наукового товариств імені Шевченка у Львові й Українського наукового товариства в Києві, референт Нобелівського інституту Шведської академії наук Альфред Єнсен.

Про значущість творчості Т. Шевченка, її неослабний вплив на духовне життя нашої нації свідчить написання за його віршами і поемами

вокальних, симфонічних та оперних творів, інсценізація та екранізація багатьох творів. Про велику світову славу Кобзаря свідчать пам'ятники, установлені в різних країнах світу: у Палермо (Канада), Бухаресті, Вашингтоні, Нью-Йорку, Парижі тощо.

У вітальному листі українській діаспорі з нагоди освячення майдану у Вашингтоні під пам'ятник Т. Шевченку Джон Кеннеді висловив свої теплі та щирі почуття й обізнаність у питаннях, пов'язаних з українською культурою: «Я радий, що можу додати свій голос до тих, що вшановують великого українського поета Тараса Шевченка. Ми вшановуємо його за великий вклад не тільки в культуру України, яку він дуже любив і так промовисто описував, а й культуру світу. Його творчість є благородною частиною нашої історичної спадщини» [2].

На сьогодні у світі налічується 1384 пам'ятники Т. Шевченку: 1256 в Україні та 128 за кордоном – у 35-ти державах. Перший пам'ятник Тарасові Шевченку було відкрито 1881 року (до 20-річчя від дня смерті митця) у Казахстані в невеличкому містечку Форт-Шевченко під керівництвом І. Ускова, який був комендантом Новопетровського укріплення, коли письменник перебував там у засланні. А в Україні перший пам'ятник поету (його погруддя) було встановлено в Харкові в садибі Алчевських у 1881 році.

Тарас Шевченко віддзеркалює нашу національну природу, наше світосприйняття, наше минуле і нашу надію на майбутнє. Він символізує душу українського народу, утілює його гідність, дух і пам'ять. Отже, Шевченко в нас більше ніж великий поет – він національний пророк і мученик, розп'ятий і воскреслий. «Він був найбільш народним поетом з усіх великих поетів світу. Поезія Шевченка була явищем єдиним і неповторним. Немає для неї відповідника у світовій літературі» [2]. Ці слова польського літературознавця і дослідника творчості Т. Шевченка Мар'яна Якубця стверджують непохитну істину геніальності простого

українського сина і його величезного впливу на розвиток як української, так і світової культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабович Г. Поет як міфотворець : семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г. Грабович; пер. з англ. С. Павличко. – 2 вид., випр. й авторизоване. – К. : Часопис «Критика», 1998. – 206 с.
2. Дричик В.О. Світова велич Тараса Григоровича Шевченка [Електронний ресурс] / В.О. Дричик. Режим доступу: http://tarasway.at.ua/load/shevchenko/svitova_velich_kobzarja/svitova_velich_tarasa_grigorovicha_shevchenka/7-1-0-102
3. Сверстюк Є. На святі надій: Вибране / Є. Сверстюк – К. : Наша віра, 1999. – 784 с.
4. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року / І. Франко. – Львів : друкарня наукового товариства імені Шевченка, 1910. – 460 с.

Ратушна О.І., Падалка Р.М.

ОБРАЗ НАРОДНОГО МЕСНИКА ЯК АРХЕТИП РОМАНТИЧНОЇ ПРОЗИ ШЕВЧЕНКА

Наявність пасивного адресата й чіткий ретроспективний розвиток подій як сповідь у романтизмі є не засобом інформації, а способом самовираження. Образ народного месника – архетип, окреслений у більшості світових культур, особливо органічно й осмислено прозвучав у романтичній прозі. Оригінальність Шевченкової інтерпретації актуального в європейській літературі сюжету полягає в тому, що оповідач скерований тепер не на соціальні перипетії, а відтворює внутрішню візію людської

душі. Взаємоперехід сюжетного й сповідального планів, наприклад повість Т. Шевченка «Варнак», дозволив письменникові осмислити складну психологічну дилему справедливої помсти та християнського прощення, відтворити не так перипетії зовнішні, як внутрішні колізії, збагнути злочин крізь призму сповіді.

Твір побудований як сповідь героя – старого варнака. Варнак – образ художній, реальний його прототип навряд чи існував. Драма Варнака – це його соціальне становище невольника-кріпака. Він прагне вирватись на волю, але пани не відпускають його – ані з кріпацтва, ані навіть до війська. Це драма людини, котра усвідомлює себе морально й інтелектуально вищою за своїх власників, але цілковито безправною, підвладною людям аморальним, на боці яких закон і влада. Такий лад сам породжує розбійництво серед доведених до відчаю кріпаків, а носії цього ладу – пани – сприймаються як нелюдське його породження. Тому Варнак, утвердившись на думці про нелюдськість панів, нищить їх як нечисть – *«без милосердя і зла»*, аби змести з лиця землі. Проте поет не приймає такого шляху, бо страждають і невинні: помста породжує нові й нові злочини, а християнська етика забороняє помсту, – право на неї належить лише Богові – *«Мне отмщение, и аз воздам»* [2, с. 343].

Пейзаж із «Варнака» засвідчує наступний рівень відтворення внутрішнього світу людини, бо сам є не зовнішнім супроводом внутрішнього аналізу, а його безпосереднім збудником, та найкраще декларує авторську концепцію теми, у якій помста асоціюється зі ще одним убивством. Чи не найважливішими в кімнаті Варнака є дві речі – Біблія та кайдани, що довершують палітру психології злочину й каяття.

У поемі «Варнак» дуже показовим є епізод, коли головному герою стає нестерпним його криваве ремесло й він виходить із Броварського лісу з ножем у халяві, *«щоби зарізатись»*, то його погляду відкривається: *«Святий Київ наш великий, мов на небі сяє...»*. І ця, по-своєму, прекрасна

картина робить моральний переворот у душі запеклого грішника. Коли ж «*задзвонили в Києві тихо, як на небі*», Варнак іде до міста шукати людського правосуддя [2, с. 345].

Варнак – розбійницький отаман – розкаюється та морально відроджується, коли душу його заворожив вигляд Києва з його золотими куполами в перших променях сонця й далеким гармонійним перегуком дзвонів. Саме тоді він відчув те релігійне наповнення, що приводить до найвищого піку почуттів, такого собі тріумфу духу:

*«Дивлюся,
Мов на небі висить
Святий Київ наш великий.
Святим дивом сяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють»* [2, с. 345].

Видиво було сприйняте героєм поеми як Боже чудо, як втручання Бога, щоб оновити його життя, як вияв вищої сили, гармонії, справедливості. Саме справедливість вимагала, щоб розбійник поніс покарання за невинно пролиту кров, і він іде здатися владі, аби прийняти будь-який вирок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщук-Пазуняк Н. Я. Кривда, помста і каяття в поемах «Варнак» і «Москалева криниця» / Н. Я. Іщук-Пазуняк // Світи Тараса Шевченка. – Нью-Йорк–Львів, 1991. – С. 53.
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів / Т. Шевченко. – Т. I, II. – К: Видавництво Академії наук УРСР. – 1951, 1953–540 с.

Сіробаба М.В.

СВІТОГЛЯДНІ МЕТАМОРФОЗИ ЛІРИЧНОГО «Я» Т. ШЕВЧЕНКА В ПЛОЩИНІ «ПРОРОК-СУСПІЛЬСТВО»

Постать Т. Шевченка в Україні не потребує презентації і є, напевно, найдетальніше дослідженою нашим літературознавством, як у біографічному аспекті, так і у творчому (це, звичайно ж, аксіома). Утім, солідаризуючись із думкою професора А. Ткаченка про те, що «художня література ... потребує постійного до себе звертання, актуалізуючись при кожному новому прочитуванні» [3, с. 38], спробуємо додати свою децицю до загальних напрацювань шевченкознавства бодай у вигляді тез.

До теми «Пророк і суспільство» («Вождь і народ», «Лідер і громада»), відомої ще зі Старого Заповіту (показовим прикладом тут є історія виходу з Єгипту синів Ізраїля, очолюваних Мойсеєм), наш поет звертався неодноразово і то фактично впродовж усього свого творчого життя. Найбільш прикметними в цьому плані виглядають такі його твори, як «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє», «Чи ми ще зійдемося знову?..», «Сон («Гори мої високі...»)), «П.С. («Не жаль на злого, коло його...»)), «Не так тії вороги...», «Хіба самому написать...», «Подражаніє 11 псалму» тощо.

Опрацювання зазначеної теми знаменується неоднозначними, іноді діаметрально протилежними висновками. Скажімо, у «Подражанії» читаємо: «*Возвеличу / Малих отих рабів німих! / Я на сторожі коло їх / Поставлю слово*» [5, с. 579], а у творі «І мертвим, і живим...» цей колективний об'єкт «возвеличення» номінується як «*Славних прадідів великих / Правнуки погані!*» [5, с. 318]. Наразі, із погляду хронології, свідомо прочитуємо ці метаморфози інверсійно (перший із процитованих віршів написано 1859 року, другий – 1845), оскільки діалектика стосунків митця з реципієнтом (знов-таки колективним) його творчих здобутків узагалі виглядає саме як перехід від гармонії до дисгармонії, чи, сказати б,

від замилювання, виявів емпатії до розчарування й антипатії. І хоча певні рецидиви народофільства час від часу мали місце в процесі розкриття світоглядного кредо ліричного «Я» поезій Т. Шевченка, вони, ці рецидиви, у цілому не руйнують схеми означеного переходу, що своєю відправною точкою (і, напевно, детермінантою) має, як бачиться, наступні (писані 1849 року) рядки: *«Либонь, уже десяте літо, / Як людям дав я «Кобзаря», / А їм неначе рот зашию, / Ніхто й не гавкне, не лайне, / Неначе й не було мене»* [5, с. 502]. Простору для різнотлумачень тут, звичайно ж, не міститься: усі сподівання того, хто пристрасно зізнавався в готовності «душу погубити» за свою «Україну убогу», хто закликав народ «порвавши кайдани», зажити в «сім'ї вольній, новій», виявилися марними, розбилися об людську байдужість і превалювання матеріального над духовним (*«За шмат гнилої ковбаси / У вас хоч матір попроси, / То оддасте»* [5, с. 420]).

Літературознавством переконливо доведено, що між поняттями «автор» і «персонаж (герой, ліричне «Я» тощо)» немає знаку тотожності, але водночас не можна заперечувати наявність взаємозв'язку між ними. І наш поет не є тут винятком, прикладом чого виглядає, зокрема, історія його стосунків із Ликерією Полусмаківною, які (стосунки) почалися з того, що він у неї, «як чорт в суху вербу був закоханий», віршуючи «Моя ти любо! мій ти друже...», а закінчилися гнівом Т. Шевченка на адресу нареченої («Гидота, погань!») і гірким зізнанням: «Душі моєї не шкода було для Ликерії, а тепер шкода нитки для неї» [див. 1, с. 557-576]. Тобто, діалектика життєвих реалій письменника фактично не відрізняється від діалектики витвореного ним художнього світу. Цю констатацію, звичайно ж, можна (необхідно?) прочитати й у зворотному напрямку.

Перипетії, якими супроводжуються стосунки лідера з громадою (наразі митця зі сприймачем його творчих здобутків), спостерігаються в життєвих і творчих біографіях багатьох (якщо не всіх) наших літераторів. Той же І. Франко, що від юнацьких літ змагався за кращу долю для свого

народу (та, здається, й для людства в цілому), до того ж із такою заповзятістю, яка довела його до тюрми, у більш зрілому віці писав: *«У мене зблідли давні ідеали, / і люди видались таким дрібним, / мізерним кодлом, що для мене стали / чужі й далекі»* [4, с. 21]. Утім, відмінність між двома велетами нашої культури є, і полягає вона в тому, що у випадку І. Франка конфлікт розгортався, фігурально кажучи, прямолінійно, а стосовно Т. Шевченка більш відповідною бачиться синусоїда. Для повноти контексту додамо, що майстри мистецтва слова саме ним, словом, виражають своє ставлення до означуваного з тим чи іншим знаком, виражають свою приязнь чи невдоволення. А от їхні, так би мовити, vis-a-vis вдаються здебільшого не до слів, а до справ (скажімо, селяни, які сусідили з П. Кулішем, спалили його садибу «Ганнину пустинь»).

У річищі розгляду окресленої проблеми не зайве буде навести уможлядні міркування російського письменника й громадського діяча В. Шендеровича, який, покликаючись на праці М. Монтеня, у своїх інтерв'ю доволі часто подає думку про те, що нас (людей) мучать не речі, а наше ставлення до них. Щоправда, сам французький філософ у розділі «Про те, що наше сприйняття блага й зла значною мірою залежить від уявлення, яке ми маємо про них» написав буквально таке: «Людей, як виголошує один давньогрецький вислів, мучать не самі речі, а уявлення, які вони створили собі про них» [2, с. 40]. Утім, інтерпретувати до безкінечності тут не випадає: ідеться про суб'єктивне сприйняття світу людиною. А ось те, якою мірою це стосується Т. Шевченка (чи то пак його ліричного «Я»), тобто, маємо справу з об'єктивним відбиттям дійсності чи з її суб'єктивним переживанням, може стати темою окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кониський О.Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / О.Я.Кониський. – К. : Дніпро, 1991. – 702 с.

2. Монтень М. Опыты. Избранные главы / М. Монтень. – М. : Правда, 1991. – 656 с.
3. Ткаченко А.О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв / А.О.Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.
4. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50-ти. т. / І. Я. Франко. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1976. – 446 с.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г.Шевченко. – К. : Молодь, 1967. – 699 с.

Тендітна Н. М.

ВАРІАНТИ ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ СМЕРТІ В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У «Кобзарі» Т. Шевченка трапляються численні варіанти художнього втілення образу смерті. Окреслимо деякі з них, наводячи відповідні приклади:

– невпевненість, одночасно з надією на можливе повернення: «Та, мабуть, і згинув» [1, с. 5];

– можливий стан персонажа: «Може вбитий, чорнобривий» [1, с. 20]; «Надежду он похоронил» [1, с. 168]; «Чи жив, чи загинув!» [1, с. 282];

– різноманітні елементи обряду поховання: «Збиралися товариші / Та ями копають; / Прийшли попи з корогвами, / Задзвонили дзвони. Поховали громадою/ Як слід, по закону./ Насипали край дороги / Дві могили в житі./ Посадили над козаком/ Явір та ялину, / А в головах у дівчини / Червону калину» [1, с. 9-10]; «Вилле сльози на могилу – / Серденько спочине» [1, с. 33]; «Поклав обох; із кишені / Китайку виймає; / Поцілував мертвих в очі, / Хрестить, накриває / Червоною китайкою / Голови козачі» [1, с. 111]; «Пока спекутся калачи, / Будем медом запивать, / Будем пана поминать»

[1, с. 152]; «И вечную память пропели собором, / Отправили тризну... / И другу поминки в тот день учредили» [1, с. 165]; «Печально други понесли / Наутро в церковь гроб дубовый. / Рыдая, предали земли / Остатки друга; и лавровый / Венок зеленый, молодой, / Слезами дружбы оросили, / И на могиле положили; / И со святыми упокой / Запели тихо и уныло» [1, с. 175]; «И всякий год они сходились / В день смерти друга поминать» [1, с. 176]; «На новому хресті хустку / Вітер розвиває» [1, с. 203]; «Люде домовину / Надворі робили. / Понесли, сховали...» [1, с. 297]; «як умер, то за його / Богу помолилась» [1, с. 303]; «За упокой душі її / Псалтир прочитає, Потім собі.../ тихо заспіває / Со свяtimi; та й заплаче. / А потім пом'яне / О здоровій тещу з сином» [1, с. 353]; «Чималу капліцю / Поставили громадою» [1, с. 355], зокрема й деталі козацького похорону («Везуть труну мальовану, Китайкою криту. / А за нею з старшиною / Іде в чорній свиті / Сам полковник.../ За ним ідуть осаули / Та плачуть ідучи. / Несуть пани осаули / Козацькую зброю: / Литий панцир порубаний, / Шаблю золотую. / Три шушниці гаківниці / І три самопали... Ведуть коня вороного, А йому сіделечко / Хустиною вкрите» [1, с. 341]) та вказівка на спеціальних людей, які є його носіями («без мене не зуміють / І в домовину положить») [1, с. 291];

– одночасно із цим і порушення обряду: «Не китайкою покрились козацькі очі, / Не вимили біле личко / Слізеньки дівочі» [1, с. 5]; «Поховать хіба?» / «Не треба! Вони католики» [1, с. 108]; «Без васильків і рути / Спочивайте, діти... Зрівняв землю, покрив дерном, / Щоб ніхто не бачив» [1, с. 111]; «На могилі орел / На могилі серед ночі / У козака вийма очі» [1, с. 186]; «Поховали, / Ніхто й не заплаче! / Поставили громадою / Хрест над сиротою / Й розійшлися...» [1, с. 203]; «вона вмерла / Й зотліла у хаті, / Бо нікому в Батурині / Було поховати» [1, с. 234]; «Тепер уже заходились / Древності шукати / У могилах...» [1, с. 2139]; «Хреста ніхто не поставить / І не пом'яне» [1, с. 311]; «Оце її свята могила... / Ще не

поставили хреста» [1, с. 325] (ці порушення символізують собою як індивідуальне ставлення до покійного, так і цілої громади; його соціального становища; родинних стосунків; порушення обіцянок, даних ще за життя; помсту; розплату за гріхи; віросповідання та заборонене кохання).

Прочитуємо і знущання над тілом померлого: «Орел вийняв карі очі / На чужому полі, / Біле тіло вовки з'їли» [1, с. 6] чи найгіршу можливу перспективу (бути похованим чужими людьми в далекому краї): «В далекому краю, / В чужу землю, чужі люде / Мене заховують» [1, с. 22]; «Поки ляже в чужу землю, / В чужій домовині» [1, с. 51]; «И одинокий гроб с упреком / Чужие дети понесут» [1, с. 111]; «Тяжко, Катре, умирати / В чужій теплій хаті!» [1, с. 258]; «Холоне серце, як згадаю, / Що не в Україні буду жить» [1, с. 311], або в неволі: «Страшно...Умирать в неволі» [1, с. 282] та страх самотньої смерті: «І нікому / Ні перехрестити, / Ні рук скласти» [1, с. 296]; «Привів попа, та не застав, – / Вона вже вмерла» [1, с. 313].

У творах Т.Г. Шевченка художньо описані також і різновиди смерті: «Тебя убили, раздавили» [1, с. 171]; «Ріжте! бийте!» [1, с. 162]; «И выстрел поле огласил» [1, с. 150]; «У колиці б задушила, / Під серцем приспала» [1, с. 177]; «Опухла дитина, голоднеє мре» [1, с. 191]; «Голодом замучив / У кайданах» [1, с. 198]; «Як удова у Дунаєві / Синів поховала» [1, с. 248]; «Пливи ж, моя єдина. Хвилі! Мої хвилі! Привітайте русалоньку...» [1, с. 288]; «Батько утопився» [1, с. 290]; «зарізали брата» [1, с. 304]; «умерла плачучи» [1, с. 305]; «З переляку / Вмерла Катерина» [1, с. 350]; «Було, мов жабу ту, на списі / Спряжеш дитину на огні / Або панянку білолицю / Розіпнеш голу на коні / Та й пустиш в степ...» [1, с. 361].

Із Шевченкових рядків стає зрозуміло, що до можливих наслідків смерті призводять також:

– ревності: «другу б задушила» [1, с. 6];

- розпач: «до неживого у яму б лягла» [1, с. 6];
- бажання приховати правду: «а де дочка? / «Умерла, панове» [1, с. 64];
- катування: «Насипали в халяви жару... Не витерпів святої кари... умер» [1, с. 72]; «титаря пси замордували» [1, с. 86];
- помста: «і кров за кров, / І муки за муки!» [1, с. 91]; «Я стратить намірюсь / Максима святого / ... За те, що він Каїн / Убив брата праведного» [1, с. 354];
- розплата за гріхи: «Найти його та повісить» [1, с. 101];
- віросповідання: «Махнув ножом – / І дітей немає!» [1, с. 107]; «Не втік / Ніже єдиний католик, / Всі полягли....» [1, с. 360];
- кохання: «Умру, серце мамо, / За сотником Іваном» [1, с. 123]; «Убили! Он меня любил» [1, с. 150]; «без тебе і таточка / І мене не стане» [1, с. 221];
- надмірна туга «Умер неборака, / Нудьга його задавила» [1, с. 114];
- заздрість: «Хвиля ...застогнала – / І обох покрила» [1, с. 130];
- благородна мета: «Їдем різать, палить / Братів визволяти» [1, с. 161];
- побажання: «нехай гинуть / У ворога діти» [1, с. 180];
- старість: «Старітися, умирати» [1, с. 249];
- тяжкі роздуми: «А хто нас поховає, / Як помремо?» [1, с. 249];
- хвороба: «А вона все в'яла.../ Та й умерла» [1, с. 286];
- неволя: «В неволі, плачучи, умру» [1, с. 304];
- соціальна нерівність: «Я різав все, що паном звалось» [1, с. 360].

Іноді поет висловлював кілька можливих причин смерті: «Чи то праця задавила / Молодую силу, / Чи то нудьга невсипуща / Його з ніг звалила. / Чи то люди поробили / Йому, молодому» [1, с. 202].

Натрапляємо й на описи випадків суїциду: «розігнався – Та в дуб головою!» [1, с. 9]; «Шубовсть в воду!.. Попід льодом» [1, с. 32]; «Хвиля

застогнала, / Розкрилася, закрилася – / І сліду не стало» [1, с. 131] та численні думки про самогубство, іноді із проголошенням причин такого рішення: «Утопився б, – тяжко жити, / І нема де дітись» [1, с. 12].

Інколи на заваді самогубства постають вагомні аргументи («Думала... або вбитись, утопитись, / Так жаль маленьких діток стало» [1, с. 347]; «Думав сам себе зарізати, / Щоб не нудить світом» [1, с. 361]) або бажання власної передчасної загибелі («Чом я вчора, поки не знав, / Вчора не загинув» [1, с. 92]; «Тяжко мені жить!.. Я дітей зарівав!.. Горе мені, горе! / Де я прихилюся?» [1, с. 109]; «І мене вб'ють... коли б швидче!» [1, с. 112]; «А без тебе мне скучно жить. / Я утоплюся» [1, с. 141]; «Засни, моє серце, навіки засни» [1, с. 203]; «Що вже я просила / Московського копитана, / Щоб і мене вбили» [1, с. 234]; «Ой тумане, тумане... / Чому мене не задавиш, / У землю не вдавиш?» [1, с. 247]; «І благав би я о смерті...» [1, с. 345]), чи детальний опис запланованого вбивства: «Кажу, – потрудися / Води достать, я не вмю». / Він і нахилився... / А я... я за ноги / Вхопив його та й укинув... / У криницю» [1, с. 355].

Описані і сцени масової загибелі («Скрізь по селах шибениці; Навішано трупу» [1, с. 91]; «Умань запалала. / Ні в будинку, ні в костьолі, / Нігде не осталося...» [1, с. 108]; «розрива купу / Ляхів мертвих» [1, с. 110]; «Батурин спалила» [1, с. 238]; «Ото потоп буде, / Пани туди повилазять / Та дивиться будуть, / Як мужики тонутимуть» [1, с. 243]; «І потече сторіками / Кров у синє море / Дітей ваших...» [1, с. 267]; «Нас тут триста, як скло! / Товариства лягло» [1, с. 303]; «Тисячами гинуть / Голоднії люде» [1, с. 320]; «Княжат, панят і молодих – / Всіх перерізали» [1, с. 360]) та смерть цілої родини: «Батька, матір, себе, брата... отруїла» [1, с. 233]; «Й мати вмерла, в одній ямі / Обох поховали!» [1, с. 235].

Смерть виступає і як проста констатація буденних явищ: «А титаря на цвинтарі вчора поховали» [1, с. 92]; «Був і батько, та не стало» [1, с. 119]; «Весною умер дидыч старый» [1, с. 142]; «а тим часом батько

умирає» [1, с. 182]; «От умерла й мати» [1, с. 218], або як найближча перспектива: «А смерть з косою за плечима» [1, с. 248], чи відповідь на питання: «Прости мене! Я каралась / Весь вік в чужій хаті... / Прости мене, мій синочку! / Я... я твоя мати» [1, с. 260], чи заповіт: «Як умру, то поховайте...» [1, с. 284].

Спостерігаємо і вказівку на час або сезон смерті («Утром рано в дуброве убито» [1, с. 152]; «А назавтра.../ Мене поховала...бабуся» [1, с. 234]; «Я умерла зимою під тинном» [1, с. 287]), місце загибелі чи поховання («Як убили / Твого батька Йвана / В Шляхетчині» [1, с. 218]; «І малого, і старого / В Сейму потопила» [1, с. 233]; «У садочку... / Катерину поховали» [1, с. 353]; «У балці й поховали» [1, с. 355]), місце дії («у полі на могилі» [1, с. 315]), на конкретного вбивцю («А убили гайдамаки» [1, с. 152]; «Твой пан-палач его убил») [1, с. 156] та на конкретну жертву («Чечеля убила» [1, с. 233]; «І славного Полуботка / В тюрмі задушила» [1, с. 238]; «Убила батька-кардинала» [1, с. 323]), вік померлого («Молодою вбили» [1, с. 285]; «Вона була ще молодою» [1, с. 324]), можливе посмертне перевтілення («А весною процвіла я / Цвітом при долині, / Цвітом білим, як сніг, білим!» [1, с. 286]).

Прочитуємо в текстах і синонімічну заміну до слова «смерть»: «дівчина спить під дубом» [1, с. 8]; «Засівала трупом поле» [1, с. 39]; «Беріть ножі! Освятили» [1, с. 82]; «Потече багато шляхетської крові» [1, с. 85]; «вкоротив віку» [1, с. 86]; «Гнилий Тікич / кров'ю червоніє» [1, с. 94]; «жиди конають» [1, с. 97]; «з ножем в руках, на пожарах / І днює й ночує» [1, с. 106]; «Спочивайте, сини мої, В глибокій оселі!» [1, с. 111]; «рибалоньки на світі немає» [1, с. 117]; «Пока на свиданье к нему не сойдут» [1, с. 165]; «И к вечной жизни с упованьем / К тебе на небо вознесусь» [1, с. 167]; «Сложитъ хладеющие руки» [1, с. 167]; «Уж многих стало не видать» [1, с. 176]; «Полилися ріки крові» [1, с. 206]; «нема його» [1, с. 226]; «Не дожила моя Настя!..» [1, с. 254]; «А мати вже спала» [1,

с. 260]; «Лягло костьми / Людей муштрованих чимало» [1, с. 262]; «дружину... класти в домовину» [1, с. 283]; «довелося в Дніпрі ночувати» [1, с. 288]; «Тату! А він уже як та крига...» [1, с. 297]; «дівчину заручену кладуть в домовину» [1, с. 308]; «Лютує голод в Україні» [1, с. 320]; «та й богу душу оддала» [1, с. 324].

Наявні порівняння: «Легше мені в труні лежать, / Ніж його побачить» [1, с. 45]; «Не знає, не бачить / Як убитий» [1, с. 89]; «Мов скажений, мертвих ріже, / Мертвих віша, палить» [1, с. 95]; «мов убитий / Старий під хатою сидить» [1, с. 223]; «Неначе смерть з циганами / По селах ходила» [1, с. 300].

Такі варіації не тільки дозволяють уникнути тавтологічних повторень, але і вносять щоразу нові відтінки в передачу трагічних моментів у житті конкретного персонажа.

Поширені також згадки про потойбіччя («душа жива! / А може, їй легше буде на тім світі» [1, с. 54]; «измять и бросить в ад» [1, с. 167]; «Он снова чистый ангел рая» [1, с. 168]; «На той останній страшний суд / Мерці за правдою встають» [1, с. 193]; «Хто без святої булли вмер – / У пекло просто» [1, с. 210]) з одночасним запереченням: «Нема раю на всій землі, / Та нема й на небі» [1, с. 205].

Поет підкреслював і спеціальний статус людей після смерті рідні: «вдовицю-молодицю» [1, с. 96]; «Я сирота: без матері, / Без батька осталась» [1, с. 103].

Присутні і роздуми про життя і смерть: «Нащо живем? Чого бажаєм? / І, не дознавшись, умираєм, / А покидаємо діла?» [1, с. 339].

Автор указував і на порушення традиційної циклічності життя та смерті: «Нащо мені дітей дала? / Чом мене не вбила? / Нехай вони б поховали, / А то я ховаю» [1, с. 111]; «Вмер батько і мати, / Чужі люде поховали...» [1, с. 349].

Проте не зважаючи на численні звернення поета до образу смерті, загалом у його творчості лунає вітаїстичний настрій: «Тяжко жить на світі, а хочеться жить» [1, с. 61]; «Брати, я смерті не боюся!» [1, с. 212].

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1982. – 607 с.

Тищенко О.О.

ЗЛОЧИН У ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

У роки заслання Шевченко, як і раніше, працював у різних поетичних жанрах. Він писав соціально-побутові поеми – «Княжна», «Марина», «Москалева криниця», «Якби тобі довелося...», «Петрусь» та історичні поеми й вірші – «Чернець», «Іржавець», «Заступила чорна хмара», «У неділеньку у святую» та вірші й поеми сатиричного змісту – «П. С.», «Царі». У ці роки свідомо стримував свій темперамент як політичного сатирика. Та головний набуток його творчості 1847 – 1850 рр. – лірика.

Лірика як особистого спрямування, так і рольова, у якій чільне місце посідають вірші в народнопісенному дусі. За ідейно-художніми якостями та значенням у літературному процесі Шевченкова лірика цього періоду – етап не лише в його творчому розвитку, а й в українській поезії в цілому. Реалістичним психологізмом, відтворенням «діалектики душі», природністю поетичного вислову вона випереджала літературну добу й створювала ґрунт для подальшого піднесення української поезії наприкінці ХІХ ст. (Іван Франко, Леся Українка).

Значення «невільницької» поезії Шевченка в історії української літератури зумовлене також тим, що в роки 1847-1850, коли після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства художнє слово на Східній

Україні майже замовкло, він був чи не одноосібною активною силою українського літературного процесу. Проте врахуємо, що Шевченкова поезія періоду заслання могла реально впливати на розвиток літератури вже після смерті автора, коли більшу частину тих творів було опубліковано в «Кобзарі» 1867 р. Коли Шевченко виїхав з Новопетровського укріплення, прямуючи через Астрахань, Нижній Новгород і Москву до Петербурга, він ще не знав, що в'їзд до столиць йому заборонено. Про це поет дізнався в Нижньому Новгороді, де йому довелося затриматися на кілька місяців, поки віце-президент Академії мистецтв Ф. Толстой не виклопотав дозвіл на його проживання в Петербурзі. У Нижньому Новгороді Шевченко написав поеми «Неофіти», «Юродивий» (незакінчена), ліричний триптих «Доля», «Муза», «Слава» та доопрацьовував «невільницькі» поезії, які переписував у «Більшу книжку».

Посвята поеми «Москалева криниця» українському письменникові й наказному отаману Чорноморського козацького війська Я. Кухаренкові пов'язана з одержанням від нього звістки про звільнення із заслання. Це було 7 квітня 1857 р.

За наказом Катерини II Запорозьку Січ ліквідовано в червні 1775 р. У зв'язку із цим значна частина запорожців утекла на територію Туреччини, організувала Задунайську Січ. Згодом колишні запорожці з ініціативи А. Головатого поселилися на Кубані й організували Чорноморське козацьке військо. Наказним отаманом цього війська в середині XIX ст. був Я. Кухаренко, якому присвячено цей твір [2, с. 340]. Тематика поеми – безправне становище українців, що призводить до їхньої загибелі. А світ села, світ України – це світ у цілому дисгармонійний, конфліктний. Україна сприймалася Шевченком як край, сповнений суперечностей, що зумовлюють неможливість щасливого існування в ньому людини.

Перша редакція твору «Чернець» має присвяту П. Кулішу. Чернець – Палій, фастівський полковник, один із керівників визвольної боротьби

українського народу на Правобережній Україні проти шляхетсько-польського гніту в кінці XVII - XVIII ст. У поезії він згадував як:

*«У Києві на Подолі
Козаки гуляють,
Як ту воду, цебром-відром
Вино розливають»* [2, с. 323].

У своїй келії чернець згадує літа молодії та ставить риторичні питання: *«Для чого я на світ родився, свою Україну любив?»* [2, с. 325].

Доведено, що С. Палій чинив опір зрадницькій політиці Мазепи. За доносом останнього Палія заарештовано в таборі під Бердичевом і заслано до Сибіру, та, коли розкрилася зрада Мазепи, цар Петро I повернув його.

Семен Палій брав участь у бою під Полтавою. Ченцем Палій не був. Помер у Фастові та похований у Межигірському монастирі [1, с. 53].

Микола Жулинський зазначив, що Шевченкові належить виняткова роль у формуванні української національної ідеології. Як історіософ він викристалізував неординарний вектор і стиль нашої історії, надав їй сакрального відтінку, різко відкинувши конформістські моделі малоросійства чи колонізації.

Як філософ-утопіст він закликав до життя в братолюбії на засадах християнства, у гармонії зі Всесвітом – і цим пояснюється проблема злочину та спокути у творчості Шевченка. Як гуманіст обіймав серцем усі народи. Відомо, що в українській інтелектуальній історії переломне значення мала вперше сформульована Шевченком ідея нації як духовного трансцендентного континууму «мертвих, і живих, і ненароджених» [2, с. 270], згідно з якою не лише предки відповідають за долю нащадків, а й нащадки – за долю предків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іщук-Пазуняк Н. Я. Кривда, помста і каяття в поемах «Варнак» і «Москалева криниця» / Н. Я. Іщук-Пазуняк // Світи Тараса Шевченка. –

Нью-Йорк – Львів, 1991. – С. 53.

2. Шевченко Т. Повне зібрання творів / Т. Шевченко. – Т. I, II. – К. :
Видавництво Академії наук УРСР. – 1951, 1953 –540 с.

Tselkovskaya K.

«POETRY OF THE SLAVE» BY T. SHEVCHENKO

An outstanding part in the formation of Ukrainian traditional ideology belongs to T. Shevchenko as N. Zhulinsky mentions. Having been a philosopher and historian, he made up an extraordinary vision of our history. He gave it mysterious shade, rejected conformist and Russian models of colonization strictly.

The main part in his role and intimate lyrics is occupied by poems with national implication. According to its ideological meaning and its importance in literary process, the lyric of Shevchenko is one of the important steps not only in his creative development but in Ukrainian poetry in general. With its realistic psychological impact, reproduction of «dialectics of soul», naturalness of poetic expressions his poetry was much more ahead of all the literary era and created the basement for the further development of Ukrainian poetry of the end of XIX cent (Franko I., Ukrainka L.).

The importance of «poetry of the slave» by Shevchenko is also caused by the fact that after the devastation of Kirill and Mephodiy's brotherhood in 1847-1850 the art word has become silent in the Eastern Ukraine. He was that only power which encouraged the process of development of Ukrainian literature. It should be taken in account though, that the poetry of Shevchenko in the period when he was banished could really influence the development of literature only after his death. The major parts of those works were published in «Kobzar» in 1867. When he left Novopetrovsk he couldn't even think that he wasn't allowed

in the capital. He found out that fact only in Nizhniy Novgorod. He had to stay there for the couple of month until the vice-president of Academy of Arts Tolstoy F. obtained the permission for him to accommodate in St. Petersburg. In Nizhniy Novgorod he wrote his poems: «Neophyte», «God's fool», lyrical trilogy «Faith», «Muse», «Fame» and finished his «slave» poems which he rewrote into his «Grate book».

As he was a great admirer of utopias he encouraged people to live in peace according to the principles of Christianity in harmony with the Universe. This point of view of him explains the existence of the problem of crime and atonement in his works. He was highly tolerant to all the peoples and nations. It is well-known that one of his ideas was of high importance in Ukrainian history. The point of this idea is that every nation is a kind of spiritual transcendental collaboration of «dead, born and unborn» [1, p.270] According to the idea our ancestors are responsible for the destiny of descendants and on the contrary, the future generations are responsible for our deeds.

SOURCES

1. Anisov V. The Chronicles of Life and Work of T. Shevchenko/ V. Anisov, Y. Sereda. – Second edition, app. – K.: Dnipro, 1976. – P.103-213
2. Shevchenko T. Complete works/T. Shevchenko – Volume I, II. – K.: Publishing house of Academy of Science USSR. – 1951, 1953 – 540 p.

Кулініч Г.В., Головка Н.М.

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА ПАЛІТРА «КОБЗАРЯ»

У літературі кожного народу, серед її великих творців, є поети, імена яких оповиті невмирущою любов'ю і славою. Таким поетом українського

народу є Тарас Шевченко, чия безсмертна спадщина – одна з найбільших вершин людського генія.

Великий Кобзар українського народу був справжнім митцем. Його творчий геній надихав і малювати картини, і писати літературні твори, як поетичні, так і прозові. Навіть якщо взяти окремо лише лірику, виявиться, що її тематика була різноманітною, як саме життя.

Усі твори Тараса Шевченка об'єднує те, що кожне слово в них – про Україну та про її долю. У них теми про працю, про боротьбу, про місце поета в суспільстві, про світле кохання і про палку ненависть до гнобителів рідного краю, спогади про героїчне минуле і мрії про майбутнє.

Творчість Шевченка – багатогранна, як і його талант. Він був і глибоким ліриком, і творцем епічних поем, і видатним драматургом та різнобічно обдарованим митцем

З-поміж безлічі книг, із якими має справу історія світової літератури, поодинокі виділяються ті, що ввібрали в себе науку віків і мають для народу значення заповітне. До таких належить «Кобзар», книга, яку народ український поставив на першому місці серед успадкованих із минулого національних духовних скарбів.

У «Кобзарі» поет висловив насамперед самого себе, свою особистість. Від першого й до останнього рядка книга виповнена індивідуальним поетовим почуттям. Тут його, Шевченків, темперамент, його щира й беззахисна у своїй відкритості душа. Тут думки, вистраждані ним, кривди, пережиті ним, тут картини саме його, Тарасового, дитинства. І мова його, і тільки йому властивий тембр голосу. Тут не позичені знання, а його власний, у розвитку відтворений розум мислителя, могутній інтелект, що спрагло дошукується істини, простежує людське життя у всеоб'ємності – у конкретній долі сестри-кріпачки і в історичній долі цілих народів.

Шевченкові належить виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації, у розвитку й формуванні свідомості українського народу. «Кобзар» охоче оспівує минувшину, але спрямований він у майбутнє.

Шевченко перший в українській літературі виступив як істинно народний поет, твори якого з усією повнотою відбили почуття й думки трудящих мас, їхні віковічні визвольні прагнення. Попередники великого поета в українській літературі у своїх творах критикували окремі явища тогочасного життя, як-от: знущання поміщиків із селян, хабарництво чиновників. Шевченко ж виступив як грізний суддя й обличитель усього самодержавно-кріпосницького ладу, як непримиренний ворог поміщиків і царизму. У його творах змальований новий позитивний герой – борець проти самодержавно-поміщицького ладу, борець за щастя народу. Творчість великого народного поета внесла в нашу літературу незнане багатство тем і жанрів, долучила її до кращих досягнень світової літератури.

Провідною темою творчості Шевченка, що пронизує також весь його життєвий шлях, була велика любов до України і ненависть до всіх її гнобителів. Цю тематику автор вдало репрезентував у творах різних жанрів.

У ранній період творчості Шевченка в кількісному відношенні переважають ліро-епічні жанри: тут характерні для романтизму гостросюжетні з елементами фольклору і фантастики балади («Причинна», «Тополя», «Утоплена»). Усі балади Т. Шевченка побудовані на реальному ґрунті, мають реалістичну основу, фантастичні ж мотиви посідають порівняно незначне місце. Фантастика балад – фольклорного походження. У Шевченкових баладах немає страхіть, відсутня містика. Цим вони відрізняються від балад його попередників і сучасників.

Також це ліро-епічні поеми («Катерина», «Гайдамаки», «Мар'яна-черниця», «Слепая») і вірші оповідного характеру – «Тарасова ніч», «Перебендя», «Іван Підкова», «Гамалія». Твори медитативної лірики цього періоду складають невелику групу. Це написані вірші в стилі елегій «На вічну пам'ять Котляревському» і «Думи мої, думи мої», послання «До Основ'яненка», «Н. Маркевичу». Ліричний суб'єкт цих медитативних віршів, тісно пов'язаний з образом автора, виражає його психологічні переживання, духовні і творчі пошуки.

Ранній Шевченко – романтик. Це романтизм протесту проти жорстокої дійсності, в основі якого – утвердження права кожної людини на свободу й щастя.

Елегії Шевченка раннього періоду, пройняті волелюбними мотивами, відобразили думки молодого Шевченка про місце поета в суспільстві.

Найважливіші етапні твори періоду 1843-1845 років у творчості Шевченка – це революційні поезії, не розраховані на цензурний друк. Важливе значення мають символіко-метафоричні характери образу, символіко-семантичні властивості образів, їхнє сюжетно-мотиваційне, асоціативно-мотиваційне значення для розвитку поетичної думки. В елегіях звучать мотиви самотності, світової туги, сирітської недолі, трагічного нерозділеного кохання тощо.

У роки заслання Шевченко, як і раніше, працював у різних поетичних жанрах. Він писав соціально-побутові поеми («Княжна», «Марина», «Москалева криниця», «Якби тобі довелося», «Петрусь» та ін.), історичні поеми й вірші («Чернець», «Іржавець», «Заступила чорна хмара», «У неділеньку у святую» та ін.), вірші й поеми сатиричного змісту («П. С.», «Царі»), хоч у ці роки свідомо стримував свій темперамент політичного сатирика. Значне місце в його творчості посідав жанр елегії. Переживання ліричного героя – переживання самого автора, бо поезія

допомагала полегшити біль Шевченка. З'являються поезії з автобіографічними мотивами, у яких відчутний поглиблений психологізм. Шевченко згадував своє дитинство, роздумував про долю. Такі елементи, мотиви, ідеї, образи були наявні лише в період заслання.

Та головним набутком його творчості 1847-1850 рр. є лірика особистого плану і рольова, у якій чільне місце посідають вірші в народнопісенному дусі.

Визначне місце у творчій спадщині Т.Г. Шевченка належить поетичним творам – посланням та присвятам. Тридцять із них Шевченко присвятив двадцяти двом своїм друзям і знайомим.

Розглядаючи жанрову специфіку поезії Шевченка, зазначимо, по суті, наскрізну присутність у ній жанрової форми послання. Протягом усього творчого шляху поета форма послання зазнала видових модифікацій.

Класичним видом послання у творчості митця вважається «І мертвим, і живим...». Окремими видами послання можна вважати ліричні послання реальним адресатам (І. Котляревському, Г. Квітці-Основ'яненку, М. Маркевичу, В. Штернбергові, М. Щепкіну, М. Гоголю, невідомій нам маленькій Мар'яні, М. Костомарову, Марку Вовчку, сестрі Ярині, Надії Тарновській, Ликері Полусмак), а також посвяти в ліричних та ліро-епічних поезіях (В. Жуковському, Я. Кухаренку, М. Вовчку, Ф. Черненку) та віршовані звертання-посвяти, що передують або завершують тексти поем (Оксані Коваленко, Шафарикові, Якову де Бальмену, Ганні Закревській, М. Щепкіну). Ці реальні особи виступають або внутрішнім зображеним адресатом, або зовнішнім, якому присвячено твір.

Характерним для Шевченка є об'єднання в одному творі різних жанрових форм, мотивів різної «тональності», тому важко визначити в ліриці поета жанр послання в «чистому вигляді». Більшість поезій цього

жанру об'єднані в одне ціле іменем адресата, але завдяки певній змістовій завершеності вони можуть існувати як самостійні поезії.

У творчості Тараса Шевченка ми не зустрічаємо численних зразків поезії в жанрах оди, панегірика, гімну, псалма. А якщо і трапляються такі вірші, то значно модифіковані, з елементами романтичної поетики чи із сатиричним забарвленням («Псалом 149», «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)», «Гімн черничий»).

Відхід від жанрових канонів дозволяє Шевченку створювати поезії на межі жанрів (поєднання елегії й панегіричних елементів – «Н. Маркевичу», «До Основ'яненка») чи витворювати нові жанрові форми (антигімн).

Еволюція поетичних жанрів в українській літературі і зокрема «Кобзаря» не була широко досліджена. Теоретики класицизму та романтизму брали за основу поділу тематику, яка визначала й поетику того чи іншого жанру. Але до спадщини Шевченка не можна підходити з таким критерієм. Хоча він почав як романтик, проте вже в ранній період ламав жанрові канони і знаходив нові способи художньої організації творів.

Кожен, хто, відкривши томик «Кобзаря», уживеться в багатющій світ його образів, сягне в його надра, відчує, що книгу цю написала людина, яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслась до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу. Поетові з його творчих висот відкривались різні часи і народи, і в «Кобзарі» мовби акумулювався духовний набуток поколінь, у ньому, крізь людський біль, крізь індивідуальне, раз у раз проступає вселюдське, вселенське.

У цьому розумінні «Кобзар» – книга невичерпна, книга – на віки. Нові прийдущі покоління знаходитимуть у ній синтез народного і вселюдського досвіду, як ми знаходимо його в книгах древніх, що вік їхній вимірюється тисячоліттями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – 2-е вид. – К. : Обереги, 2004. – 480 с.
2. Енциклопедія українознавства: У 10-ти тт. Т. 8 / За ред. В. Кубійовича. – К.: Глобус, 1996. – 95 с.
3. Коваленко П. Серце моє трудне, що в тебе болить...? / П. Коваленко. – Чернівці : Молодий Буковинець, 2000. – 60 с.
4. Чалий М. К. Життя і твори Тараса Шевченка : (звід матеріалів до його біоґр.) / М. К. Чалий ; пер., післям. та комент. В. Л. Смілянської. – К. : Веселка, 2011. – 263 с. : іл.
5. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – Івано-Франківськ : ТВ-Просвіта, 2004. – 1 електрон. опт. диск.
6. Шевченко Т. Кобзарь. Т. 1 / Т. Шевченко. Winnipeg, 1909. – 172 с.
7. Шевченко Т. Г. Кобзарь. Гайдамаки / Т. Г. Шевченко. – С.Пб., 1886. – 72 с. : іл.

Падалка В.І.

ДОЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Відчуття прокляття, злої долі, що нависла над Україною, – одна з провідних тем творчості Шевченка.

Стан України, з одного боку, – це наслідок дії зовнішніх ворогів, а з іншого – підступних і злих сил. Поема «Неофіти» є сучасним відображенням стану України: неофіти (грецьк.) – новонавернені до якоїсь віри, у тексті – перші християни. Про цю поему Шевченко писав, що вона «нібито з римської історії». Це алегорична поема, у якій він викрив сучасний йому державний лад, засудив діяльність деспота царя Миколи І.

Ця поема перегукується з тематикою інших віршів, наприклад із циклом «В Казематі». Зауважимо, що українські письменники, які поділяли його погляди, були за походженням дворянами, але, виступаючи ідеологами москвофільського демократизму, ішли на примирення з московським самодержавством. Т.Шевченко виступав за возз'єднання слов'ян, але він ненавидів офіційну Росію як демократ, який бачив у царях головних винуватців закріпачення українських селян, як федераліст і кирило-мефодієвець, який ненавидів централізм.

Ще одним твором, що відображає долю сучасної України, є «Варнак», ліро-епічна побутова поема Тараса Шевченка на розбійницьку тему, популярна в європейському фольклорі та літературному романтизмі. В основі фабули твору – мотиви насильства пана над кріпачкою, помсти її нареченого-кріпака не лише «своєму» панові, але кріпосникам у цілому й покаяння та відродження запеклого розбійника. Поет ішов і від добре йому відомих реальних подій, відбитих у переказах про гайдамаків та опришків, про Устима Кармелюка й Гаркушу, і від літературно-романтичної розбійницької тематики.

Помста за особисту кривду для поета щонайменше проблематична. Його героїні, жертви панського насильства, наприклад Оксана в поемі «Слепая», Марина в однойменній поемі, убивають пана-гвалтівника, захищаючись, а самозахист і опір – природні якості особистості, яка обстоює свою честь та гідність. Помсти прагне й божевільна Відьма в однойменній поемі (перший варіант твору мав назву «Осика»), але одужавши, по-християнськи прощає кривдника; так само чинять герої віршованого оповідання «Не спалося, а ніч, як море» [6, с. 301] та поеми «Меж скалами, неначе злодій» [6, с. 367].

Світ Шевченкової прози – простір, сповнений українською поетикою, що дозволяє трактувати описи природи в категоріальних

поняттях етнопсихології. Людина живе наче поза часом, а, зрештою, не живе зовсім.

Видиво було сприйняте героєм поеми як Боже чудо, як втручання Бога, щоб оновити його життя, як вияв вищої сили, гармонії, справедливості. Саме справедливість вимагала, щоб розбійник поніс покарання за невинно пролиту кров, і він іде здатися владі й прийняти будь-який вирок. Іntenція до Преображення людини в Красі та необхідність спокути є домінантою Шевченкових творів. Він писав: «Коли б краса у всіх її образах бодай на половину людства мала свій благодатний вплив, тоді б ми швидко наблизилися до досконалості» [1, с. 189]. Ця проблема з усією гостротою постає перед мислячою інтелігенцією пізніше – на межі XIX і XX століть.

У розглянутих творах поет дійшов гіркого висновку, що коріння негараздів лежить усередині – у втраті національної пам'яті й національної гідності. Він сподівався, що Україна може відродитись, відродивши пам'ять, мову, культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / В. Анісов, Є.Середа. – Вид. 2-е, доповн. – К. : Дніпро, 1976. – С. 103-213.
2. Барабані Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма / Ю. Барабані. – К., 2004.
3. Брижицька С. Тарас Шевченко: «Все йде, все минає, – і краю немає» / С. Брижицька // Українознавство. – 2001. – С. 141–145.
4. Демчук Н. Р. Пейзаж як засіб психологічного аналізу образу у повістях Т.Шевченка «Варнак» та «Наймичка» / Н. Р. Демчук // Збірник матеріалів і тез міжнародної наукової конференції «Тарас Шевченко і сучасність». – Рівне, 21 травня 1996 . – С. 82–86.
5. Івакін Ю. Нотатки шевченкознавця: Літературно-критичні

нариси / Ю. Івакін. – К., 1986.

6. Шевченко Т. Повне зібрання творів / Т. Шевченко – Т. I, II. – К: Видавництво Академії наук УРСР. – 1951, 1953 – 540 с.

Листопад К.В.

МОРАЛЬНЕ ПАДІННЯ ТА ДУХОВНЕ ПЕРЕВТІЛЕННЯ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Геніальна творчість і життєвий шлях Тараса Шевченка, який зумів піднятися від раба-кріпака до академіка гравюри Петербурзької Академії мистецтв, урешті, набагато більше – до речника етнонаціонального буття та консолідатора українського етносу, зробили його символом українства та одним із найпотужніших чинників у формуванні українських державницьких інтересів. Художні твори років заслання свідчать про те, що Шевченко, будучи відірваним від академії, не забував про неї.

Безсумнівний відгомін академічної школи відчувається у виконаних художником у цей час композиціях на історичні, міфологічні й літературні теми («Благословіння дітей», «Телемак на острові Каліпсо», «Робінзон Крузо», «Самаритянка», «Казашка», «Мілон Кротонський», «Нарциса німфа Ехо», «Св. Себастьян», «Умираючий гладіатор», усі – 1856 р.). Усім їм властиве глибоке психологічне потрактування образів.

Цілком самостійна група жанрових композицій – це серія сепій «Притча про блудного сина», яку Шевченко мав намір відтворити в гравюрі. Викриття експлуататорського ладу досягає тут найбільшої гостроти.

Портретні твори Шевченка років заслання виконано переважно сепією чи італійським олівцем (лише кілька портретів в Оренбурзі – аквареллю). Вони досконаліші щодо композиційної побудови, глибше розкривають психологічний стан портретованих і являють собою новий

крок у розвитку реалізму художника. Часто Шевченко вводить портрет у жанрові композиції («О. Бутаков і фельдшер О. Істомін під час зимівлі на Косаралі» 1848-1849 рр.; «Т.Г. Шевченко серед товаришів» 1856 р.; «Т.Г. Шевченко малює товариша» 1855-1857 рр.).

Монаршим присудом на нього було накладено покарання, якого не знайти в жодному з кіл Дантового пекла – «бачити й не малювати – це мука, яку може зрозуміти лише справжній художник», – писав засланий рядовим в Оренбурзький корпус, «со стражайшим запретом писать и рисовать», художник Тарас Шевченко. Проте він і писав, і малював. Оця фраза: «бачити і не малювати», що вирвалася у нього в листі до Варвари Рєпніної, засвідчує, що живопис був для Шевченка не лише ремеслом – «хлібом насущним», але й не меншим покликанням, ніж поезія [2, с. 108].

У «незамкненій тюрмі» за Уралом він створив, без перебільшення, шедеври пейзажного живопису, які в чомусь випередили свій час: «Місячна ніч на Косаралі», «Шхуни біля форту Косарал», «Пожежа в степу», «Каратау з долини Апазир» тощо. «Враження засліплюючого світла та блиску майстер створив завдяки найтоншому відчуттю тональних кольорових співвідношень. Іван Айвазовський, а слідом за ним Архип Куїнджі будуть вражати й інтригувати глядачів своїми місячними ночами, не знаючи про те, що Тарас Шевченко раніше вирішив аналогічне завдання, ідучи своїм шляхом», – зауважив відомий український мистецтвознавець Платон Білецький. До цього можна додати, що порівняно з ними Шевченкова легкість і сила світла, досягнуті мінімумом технічних засобів, залишаються неперевершеними.

Як художник, Шевченко на засланні працював переважно аквареллю, доводячи до віртуозності техніку володіння нею, за збереження свіжості безпосереднього враження, яке кладеться в основу композиції. Художник використовував широкі тональні заливки, прописавши поверху нюанси освітлення, стану атмосфери дрібним ритмічним мазком, що надає його

аркушам мерехтливості, внутрішнього світіння. Це відчуття підсилюється тим, що Шевченко, моделюючи пластику натурних об'єктів, поруч зі світлотіньовими переходами активно користується рефлексом. Так досягається враження тонкої матеріальності відтвореного в композиції краєвиду.

Дещо осібне місце у творчому здобутку митця за десять невольничих років посідає композиція «Розп'яття». Задумано було її спершу як ескіз розпису вівтарної частини костелу в Оренбурзі. Проте композицію було відхилено настоятелем храму з огляду на нетрадиційність.

Шевченко, наслідуючи євангельський текст, розмістив обабіч здійсненого на хресті Спасителя страчених разом із ним на Голгофі двох розбійників. Христу художник надав автопортретних рис. Зображення побудовано на контрасті світла і тіні, доведеного в цій роботі до напруженого, смертельного протистояння. Постаць розпластаного на хресті Ісуса являє собою майже суцільну світлову пляму на тлі «єрусалимського мороку», що заповнив увесь простір картини.

Ефект увиразнює фронтальне, із зовсім незначним ракурсним поворотом у три чверті, майже площинне потрактування Ісусової постаті. У тілі Христа із зверненими догори обличчям і долонями не відчувається земного тяжіння. Вона сприймається як суцільний згусток енергії Світла, що прагне у височінь. Уведення в композицію постатей розбійників (проти чого й запротестував настоятель храму в Оренбурзі) теж було викликано не слідуванням букві тексту Євангелії, а зумовлене проблемою, яка хвилювала самого Шевченка. Він постійно звертається до теми морального падіння та духовного перевтілення людини [1]. Тому й сюжет про розбійника, що стає святим, неодноразово варіюється в його літературних творах і епістолярії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник літературознавчих термінів. Вид третє. / Ред. В.М.Лесін,

- О.С.Пулинець – К. : Радянська школа. – 486 с.
2. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К.: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с.

Чаплик Л.О.

ЗМАЛЮВАННЯ ЖІНОЧОЇ ДОЛІ У ТВОРАХ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Такого полум'яного культу материнства, такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу...

М.Рильський

Художня спадщина Тараса Шевченка завжди популяризувалася, великий масив його творчого доробку побачив світ, але все одно виникає потреба розширення відомостей про тематичні та жанрові особливості доробку письменника. Цим і зумовлена актуальність пропонованої роботи.

«Кобзар» – так називається головна книга поета, що є голосом усього його багатостраждального життя. Страшно подумати, що яка-небудь випадковість могла б позбавити народ наш, позбавити Україну цієї заповітної книги, що стала мудрою наставницею для багатьох і багатьох поколінь... Уперше вона побачила світ у 1840 році в Петербурзі за сприяння Євгена Гребінки. Вірші й поеми, що увійшли до «Кобзаря», склалися на тернистих дорогах життя автора, писалися то в мандрівках, то в казематах, склалися при світлі білих ночей Півночі й у пісках пекучих пустель закаспійських, під самотнім сонцем вигнання.

У 40-60-х роках ХІХ століття тематика літературних творів пов'язана з найгострішою суспільно-політичною проблемою тих років – кріпацтвом і пошуком шляхів боротьби з ним. Розширюється й поновлюється ідейно-художня та жанрова палітра літератури. Центральною постаттю в літературному процесі того часу є Тарас Шевченко [4]. Але для поета була

ще одна болюча тема, що згустком крові запеклася в його серці – жіноча доля, доля жінки-кріпачки – насамперед його рідної матері, котру передчасно «у могилу нужда та праця положила»; його рідних сестер Катрі, Ярини, Марії, у яких у наймах коси побіліли; його першого юнацького кохання Оксани Коваленко... В особистому житті поет не зазнав багатьох моментів щасливого кохання. У поезії «І широкою долину» він писав:

*Не побрались,
Розійшлися мов не знались,
А тимчасом дорогії
Літа ті молодії
Марне пронеслись.*

І тому-то в Шевченка в поезії «Думи мої, думи, лихо мені з вами» звучать слова:

*За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову.
Виливало як уміло... [2]*

Отже, жіноча доля для нього була не тільки соціальною, а й особистою трагедією. А доля жінки в тогочасному кріпацькому суспільстві була справді трагічною: на панщині працювала однаково з чоловіками, виконувала домашню хатню роботу, народжувала та виховувала дітей, врешті-решт ставала жертвою поміщицької розпусти, що часто призводило до самогубств...

Тематика творчості Кобзаря різноманітна та важливе місце в його доробку посідають поезії, що оспівують жіночу долю. Жіночі образи в Тараса Григоровича особливі. Його героїні вродливі, добрі, милі, довірливі та безкорисливі [1]. У своїх творах Т.Шевченко став на захист потоптаної

жіночої гідності. Найбільш відомими репрезентантами цієї тематики є поезії «Наймичка», «Сова», «Відьма», «Слепая», «Мар'яна-черниця», що увійшли до збірки «Кобзар». Навіть назви творів не випадкові, бо в тодішньому суспільстві жінки були саме наймичками, відьмами, сліпими, черницями. Згадаймо рядки з поеми «Відьма»:

*А він мене і покинув, Не вступив у хату,
На дітей не глянув, Лиципер проклятий!
Пішов собі з москалями, А я з байстрюками
Повертала в Україну Степами, тернами,
Острижена. Та й байдуже.
У селах питала Шлях у Київ. І що з мене
Люде насміялись... Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть Близняточок.*

Скільки болю, образи звучить у цих словах! Доля героїні склалася трагічно, і вона сама про це оповідає світу. В її словах – тихий крик... Тихий, але лунає на весь світ! Її репліки сповнені щирості, емоційності. Навряд чи Катерина або Ганна-наймичка, долі яких склалися так само трагічно, як і Відьмина доля, змогли б так яскраво розповісти про своє життя, бо в них просто інший характер [3]. Вона надто довірлива, через що і страждає: пан її обдурив, покинув з дітьми. Здавалося б, повинна навчитися на власному досвіді не довіряти чоловікові, але вона повторює ту саму помилку, віддавши йому дітей. Важко зрозуміти, що керувало жінкою, коли вона робила цей крок, можливо, тут було й бажання кращої долі для дітей, бо панські палати – це все ж не хата-пустка та злидні.

Іншу жінку-матір бачимо у вірші «Сова». Залишившись вдовою, виховує вона сина. Думала, буде матері на потіху на старі літа, та не судилося. Сина забирають у чуже військо, а мати з горя та злиднів божеволіє:

*Вдень лазила на смітниках,
Черепки збирала,
Примовляла, що синові
Гостинця ховала.
А уночі розхристана
І простоволоса
Селом ходить – то співає,
То страшно голосить.*

Глибокий трагізм змальований у поемі «Слепая». Поет розкриває перед нами почування зганьбленої матері, що стоїть на сторожі чистоти своєї дочки. Берегла та не встерегла. Нелюд-пан не тільки матір, але й дочку хотів покрити соромом. Матір'ю остережена вона не далась на ганьбу. Зарізала тирана, двір запалила і сама знайшла смерть у вогні:

*Пожар, лютея, пламенел.
Слепая, бедная, стояла
В дыму и пыли снеговой;
Она Оксаны дожидала ...*

Найкращу постать матері, що страждає, створює Т.Шевченко в поемі «Марія»:

*... за сином
Святая Мати всюди йшла,
його слова, Його діла
Всі чула й бачила, і мліла,
І мовчки трепетно раділа,
На Сина дивлячись...*

Вона, Скорбна Мати, ідеал усіх матерів, бачила муки та смерть Єдинородного Сина, була свідком його Воскресіння. Дзвінкий ліризм і проста філософія материнства в цій поемі забезпечують Шевченкові місце в пантеоні найкращих світових поетів [2].

Отже, героїні нашого Поета – це діти сучасної доби, певних соціальних умов або витвір народних повір'їв чи переказів. Т.Г.Шевченко у своїх творах не з'ясовував образи жінок нашої минулої історії, а тільки змальовував жінку сучасних днів. У казематних поезіях, писаних у часи його заслання, бачимо безмежну тугу поета за рідним краєм, за друзями і за жінкою [2].

Поет своїми вогненними словами проспівав українському жіноцтву могутній похвальний пеан (хорова пісня-молитва давньогрецької лірики), великий митець змалював найкращі картини. Тематикою йому послужила жінка-сучасниця. Шевченко передав нам її такою, якою бачили його очі, сприймав ум, серце і душа. Цілість доповнює власними думками, якою хотів би бачити жінку в сучасному і майбутньому [2].

Отже, показавши страждання безправної, хоч і прекрасної («нічого кращого немає, як тая мати молодая») жінки, дівчини, жінки-матері, поет ніби кликав: «Давайте ж щось зробимо, щоб не каралася так гірко людина, мати, від якої – усе найпрекрасніше на землі! Порвімо кайдани!»

ЛІТЕРАТУРА

1. Івано-Франківщина вшановує Шевченка : (до 200-річчя від дня народж. Т. Г. Шевченка) / Івано-Франків. ОУНБ. ім. І. Франка, Наук.-метод. від. ; [наук. ред. Л. В. Бабій.]. – Івано-Франківськ, 2014. – 87 с.

2. Луців В. Жінка в поезії Тараса Шевченка / В.Луців // Авангард. – 1986. – Чис. 4. – С. 193–200.

3. Неймаш Т. Виявлення психологічних особливостей персонажів та автора шляхом аналізу тексту (на прикладі поеми Т. Шевченка «Відьма»). Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua> – електронна бібліотека Інституту журналістики.

4. Українська література кінця 19-початку 20 ст. Режим доступу: <http://ukr.sovfarfor.com> – Журнал ukr.sovfarfor.

СЕКЦІЯ 3. Творчість Т. Шевченка в педагогічному процесі

Воронова Н.С.

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ПОСТАТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Світогляд великих людей – це та загальна духовна опора, на якій стоїть людина, з погляду якої вона дивиться на навколишній світ, бачить його і зображує у своїй творчості. За змістом світогляд може бути найрізноманітнішим. У тому, що Тарас Григорович Шевченко – пророк, геній українського народу – був великою людиною, ні в кого немає сумнівів, а ось відносно його світогляду сумніви і суперечки точилися як за його життя, так і зараз. Саме тому виникає нагальна необхідність переосмислити творчий спадок і встановити філософську належність Шевченка до певних традицій, шкіл і течій. Митець походив із середовища «німих рабів» і повстав проти несправедливості, зневаженої людської та національної гідності. Його поглядом і духовною опорою стала боротьба проти поневолення рідного народу. Своїм «селянським» національним здоровим глуздом він зумів оформити власну розумну національну суть, у темряві ночі безправності висвітлити орієнтири державності, акумулювати національний дух – дух козацької доби, передати його не тільки живим, але й поколінням «ненароджених», синтезувати єдність душі і тіла українства.

У центрі світогляду Шевченка – передусім відчуття самого себе, відповідальності за власну долю, власне «Я», чітко структурованих через інтенсивний автобіографізм самого митця як поета, носія гуманістичної ідеології. Шевченко і став генієм, пророком тому, що духовні колізії свого часу зробив особистою драмою, а патріотизм – мірою справжньої любові людини до людини. Боротьбу за справедливість, добро і щастя Шевченко тісно пов'язував з **ідеєю милосердя**, яке розумів як істинно людське почуття, співчутливе ставлення людини до людини, прагнення робити

добро, допомагати в боротьбі з нещастями і горем. На його думку милосердя – підґрунтя людської гідності, вчинків, духовності і моральності.

Усе це і визначало світогляд поета, а суперечності, які й дали початок суперечкам щодо трактування світогляду митця, пов'язані з особливостями його характеру, адже Тарас Григорович Шевченко був досить емоційною, часом навіть імпульсивною людиною, яка чуттєво реагувала на будь-яку несправедливість чи жорстокість. Від самої смерті Тараса Шевченка і до сьогодні кожна «ідеологія» чи «партія» проголошує його своїм, відтворює найбільш вигідний для себе образ великого поета. Це стає можливим через те, що постать Шевченка, його погляди й справді є досить суперечливими.

Гр. Грабович [1] виділив три найбільш узагальнених образи Шевченка. З погляду соціалістичного реалізму Т. Шевченко подається як реаліст, матеріаліст та атеїст, революційний демократ, учень і соратник Белінського, Чернишевського та Добролюбова, що гнівно викривав, засуджував, таврував несправедливість, палко любив велику російську культуру та її корифеїв, закликав із зброєю в руках виступати проти кривавих гнобителів, рішуче визволятися від кайданів, боротися за нові суспільні взаємини без царя-супостата, без кріпосника-людожера, без мироїда-багача, без попа-лицеміра.

На думку Є. Маланюка, Шевченко, як і Гоголь, вийшов із тієї верстви, що була у XVIII ст. єдиною, верстви козацької, яка потім під адміністративним тиском російської імперії роз'єдналась. Якщо Гоголя родить українське дворянство, котре національно деградує, то Шевченка – закріпачене селянство, у якому є значні відсотки колишньої шляхти, де відбувається повільний процес регенерації. Потрапивши до Петербурга, він своїм «селянським» національним здоров'ям не тільки не відчув згубного впливу його життя, а й зумів оформити свою розумну

національну суть. У темряві ночі бездержавності Шевченко висвітив орієнтири державності, акумулював національний дух – дух козацької доби, «козацької шаблі», передавши його не тільки живим, а й поколінням ненароджених. У його творчості синтезована єдність тіла і душі, духу України, і саме завдяки синтезу людина в нього постає як образ Божий: вона ніколи не скалічена, однакова в добрі і злі, багата внутрішнім змістом.

I. Крип'якевич виводить витoki світогляду Т. Шевченка і зміст його поезії не із суспільного стану поета, як це робить Є. Маланюк [2], а із сутності всіх умов, у яких він жив і творив. Він зростав там, де ще доживали свого віку очевидці Коліївщини, де були живі згадки про козаччину, де співали думи про Хмельницького, відчувши злидні, нужду й упокорення селянина-кріпака. Глибоке знання життя, традиції боротьби за волю і не менше прагнення до неї дали змогу йому викласти те, що було в Статуті братства, своїм полум'яним словом, словом поезії, інстинктивно зрозуміти минуле, виробити свій погляд на світ, давні часи і події, звернутися не тільки до сучасників, а й до потомків із закликem розв'язувати не поточні, а вічні проблеми, сягаючи до основ національного буття. Унікальний за своєю народністю, Шевченко вніс новий зміст, нові мотиви в народну літературу і, звернувшись до минулого, в ідеалах яких, за народною традицією, знайшов нові мотиви, співзвучні своїм ідеалам суспільної справедливості, свободи й національності, протесту проти політичного гніту і будь-якого посягання на свободу й гідність людини, людської особистості, заклавши міцні підвалини національного відродження.

Чижевський [3] порушив питання про те, чи був взагалі в Шевченка закінчений і цілісний світогляд. Бо ж із його творів можна зібрати не менш різноманітні щодо змісту уривки, аніж із творів Куліша. Лише той факт, що Шевченко не був політичним письменником, урятував його від того закиду в хаотичності думок, у відсутності «синтези», який робили

Кулішеві. Бо й той і другий однаково натури поетичні і романтичні, і для того і для другого – цілість життя полягала в безнастанних «варіаціях» якоїсь основної особистої теми. І що варіації Куліша занадто часто переходили у сферу публіцистики, історії, політики – у цьому, а не в самому психічному складі Куліша лежала його основна хиба. Шевченко був і залишився поетом – тому-то немає закидів йому в несталості, хитанні, зміні поглядів, бо й «погляди» ці висловлені в образах, у символах. Бо ж основною рисою художньої символіки є її «многозначність», її здатність до тлумачення в різних сенсах.

Лише деякі окремі центральні особливості художньої символіки Шевченка дозволяють все ж говорити про певний його «світогляд», із одного центру зрозуміти усе ним написане. Той же Д. Чижевський схильний до характеристики світогляду Т. Шевченка як до «антропоцентризму», сутність якого полягає у зведенні людини в центр усього буття, усього світу як природи, так й історії, усіх сфер людської культури. Шевченко зумів показати специфіку цього погляду, особливо відносно природи. Він показав, що за таким світоглядом природа постає як щось підпорядковане людині, резонатор або дзеркало, прислуховуючись і вдивляючись у яке людина чує й бачить саму себе. Природа відгукується на все, що діється в серці людини, відбиває її внутрішнє життя в наглядних образах та символах. Проте як саме природа відгукується на життя людського серця, говорить з людиною, озивається до неї, підслуховує її, сумує, хвалить Бога, плаче, сміється, – усе це залежить від того, що переживає людина, яка завжди залишається в центрі образу, історії, житті історичної події.

Щодо того, до яких саме філософських течій слід зарахувати поета, також досить багато найрізноманітніших думок. Головною причиною, яка зумовила появу різних поглядів, є той факт, що всіма своїми вчинками і творами, усе своє життя поет боровся за одне єдине – свободу як для свого

рідного народу, який гинув під кріпацьким і царським гнітом, так і для самого себе, адже не зважаючи на те, що в досить молодому віці його викупили з кріпацтва, Шевченко все життя зараховував себе до «німих рабів». Він прагнув знищення кріпацтва, ліквідації самодержавства, національного гноблення і щиро вірив у те, що настане той час, коли його рідний народ буде вільним, зможе спокійно жити і розвиватися – це і був його світогляд, його філософська належність. Він не вважав себе представником якогось напрямку філософії, якихось течій чи шкіл, не сповідував якихось принципів характерних для того, чи іншого напрямку, він творив душею задля єдиної мети – визволення народу. Саме тому у творах Шевченка трапляються риси і романтизму, і реалізму, і символізму, і антропоцентризму, і багатьох інших напрямів. Єдиним напрямом філософії, до якого попри всі сумніви і сперечання поета можна однозначно зарахувати, є гуманізм. Його ставлення до будь-якої людини, як до особистості, яка має право на вільний розвиток, той факт, що у своїх творах поет зображав негативних героїв лише, щоб підкреслити добро і позитивні риси інших героїв, а також той факт, що не дивлячись на ненависть до царизму поет не відчував ненависті до російського народу, який так само конав у неволі – поза будь-якими сумнівами говорять про надзвичайну гуманістичність творчості поета. Узявши до уваги релігійність Шевченка, його гуманізм можна впевнено вважати християнським гуманізмом, у центрі якого людина, що прагне вільно зростати й розвиватися, і який стоїть на засадах поваги, гідності та справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабович Гр. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Григорій Грабович. Пер. з англ. С. Павличко. – К. : Рад. письменник, 1991. – 212 с.

2. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К. : АТ «Обереги», 1992. – 80 с.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К.: Оріон, 1992. – 230 с.

Гордієнко І.М.

ОСВІТНІ ІДЕАЛИ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

Актуальність дослідження. У сучасній педагогіці гостро постає питання переосмислення педагогічних поглядів минулого та їх активне впровадження в навчально-виховний процес. Тому виникає необхідність звернутися до історико-педагогічної спадщини відомих українських письменників, актуальність педагогічних ідей яких посідає ключове місце у формуванні духовної культури, національної свідомості сучасної молоді. Одним із них є великий Т.Г.Шевченко – духовний лідер української нації. І не тільки. Він – наша гордість, наша слава, наш моральний авторитет. А ще він великий геній, який створив націю, зорієнтував її на головну цінність – національну ідею, яку поклав в основу українського освітнього ідеалу, що ґрунтується на багатогранності знань, широкій розумовій культурі, моральних нормах: «... не кожен може і повинен бути вченим, але кожен повинен мати загальні знання; не кожному доступне високе мистецтво, але для кожного повинна існувати насолода прекрасним» [5, с. 28].

Мета дослідження – розглянути основні освітні ідеали Т.Шевченка у його творах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тарас Шевченко ніколи не був учителем і не писав педагогічних творів, крім «Букваря Южнорусского», однак у багатьох його віршах, повістях і драмах, у щоденнику і листуванні з близькими є багато цінних думок про освіту і виховання, які не втратили актуальності й сьогодні. Категорії людського

щастя, совісті, відповідальності знайшли в його творах якнайскраніше втілення.

Цікаво: проблеми, над якими нині працюють соціальні педагоги, Шевченко намагався розв'язати за допомогою художніх засобів. Він цілком правильно визначив ті основні фактори, які мають вирішальне значення у формуванні особистості. Це, по-перше, задатки і звички, набуті людиною в ранньому дитинстві, по-друге, система виховних заходів, організованих у навчальному закладі і, по-третє, засоби різнопланового впливу на вихованця навколишнього середовища. Він вважає найгіршими моральними тортурами, коли людина засуджується на споглядання суспільного зла, але не може активно боротися проти нього: «... дай жити, серцем жити, і людей любити» [1, с. 3]. Почуття любові до вітчизни поєднується з готовністю твердо стояти за правду. Загальновизнаною є думка, що Т.Г.Шевченко показав шлях національного духовного відродження через усвідомлення національної гідності.

Відтак, зупинимося на основних ідеях народного генія, які глибоко обґрунтовані автором, спрямовані на піднесення рівня національної освіти, формування свідомої нації. Сімейне виховання, на думку Т.Г.Шевченка, не може замінити собою виховання суспільного, яке передбачає життя серед однолітків, спілкування з дорослими, ознайомлення із соціальними обставинами. Навіть найкраще сімейне виховання не в змозі підготувати дітей до життя. Відкидаючи погляд на сім'ю як на примусовий атрибут, Тарас Григорович надавав їй виняткового значення. У процесі розвитку людини, формуванні її духовності велику роль, на його думку, відіграє поєднання батьківської любові із вимогливістю, батьківського піклування із суспільною необхідністю готувати дітей до життя і праці. Сам він пристрасно бажав створити сім'ю, радів, споглядаючи хорошу родину, мріяв про хатину у вишневому садочку. Ціла низка творів присвячена темі щасливої родини, ролі матері у вихованні дітей, питанням жіночої освіти.

У повісті «Несчастный» Шевченко зображує протистояння чоловіка і жінки у вихованні, поганого батька, який не знає своїх дітей і не піклується про них. У повісті «Варнак» засуджується руйнівна роль графині у вихованні сина. У повісті «Княгиня» зображується дівчина, яку силоміць видали заміж за князя, хоча вона любила простого юнака. Автор обурюється такими батьками і матерями, які влаштовують одруження дочок із розрахунку на родовитих титулованих женихів. Із великим гнівом говорить поет про шкоду, якої завдає молодим людям атмосфера виховання в міщанських і поміщицьких родинах. Розбещена в багатих сім'ях дитина – «майбутній собачник, камер-юнкер і взагалі людина-погань».

Особливе значення в сімейному вихованні надано поетом матері. Підносячи роль жінки, поет із повагою говорить про працювиту жінку-матір. Бути матір'ю, на його думку, – велике щастя і важлива суспільна справа. Шевченко уявляє жінку освіченою, обізнаною в мистецтві, культурною особою. У поезіях знаходимо більше десятка портретів матерів: щасливі, нещасні, розумні, трагічно-героїчні, ідеальні матері.

Значне місце у творчості Т.Г.Шевченка посідає проблема трудового виховання підростаючого покоління, його значення у формуванні розуміння юнаком чи дівчиною того, що є добро і справедливість, щастя і доля. Тільки в праці людина може знайти справжнє задоволення, і тому праця повинна посідати домінуюче місце в житті кожного. «Человек трудолюбивый, – читаємо в повісті «Капитанша», – по-моему, самый счастливый человек на свете...» [5, с. 322]. Однак він розрізняв працю, яка задовольняє потреби трудящого люду, і працю, що виснажує і від якої стогнуть сотні знедолених.

Тарас Шевченко високо цінував і роботу педагога, уважав, що до неї слід допускати лише людей чесних, сумлінних. До речі, відомо, що до заслання Шевченко сам мав намір стати вчителем малювання в Київському

університеті. Його було затверджено на посаді, але стати до своїх обов'язків вчителя і вихователя він не встиг.

Висновки. Творчість поета дає прекрасну можливість виховувати в дітей загальнолюдські моральні цінності – здатність до співчуття, повагу до жінки-матері, людську гідність, честь... Давно відійшла в минуле епоха, у якій жив і творив геніальний поет України, але і сьогодні думки, виражені в його творах, актуальні, вони органічно вписуються в сучасне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. Батько Тарас – дітям / О.Гончар // Тарас Шевченко. Буквар. – К., 1991. – С. 3–6.
2. Сверстюк Є. Бог у Шевченковому житті і слові / Є. Сверстюк // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 31–35.
3. Сверстюк Є. Шевченко понад часом: есеї / Євген Сверстюк. – Луцьк. – К. : Терен, Києво-Могилянська академія, 2011. – 280 с.
4. Федоренко Д.Т. Т.Г.Шевченко і народна педагогіка / Д.Т.Федоренко // Рідна школа. – 1993. – № 3. – С. 58–59.
5. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів : у 5 т. – Т. 1. / За редакцією О.Є.Корнійчука, П.Г.Тичини, М.Т.Рильського та ін. – К., 1939. – 400 с.

Лісова Ю.В.

ВЕЛИКИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ

Поза увагою видатного поета, прозаїка й драматурга, талановитого живописця Т. Г. Шевченка не залишалися й освітянські питання. І хоч він не написав спеціальних педагогічних творів, але в його віршах, повістях міститься величезна кількість цінних педагогічних думок, що свідчать: Тарас Григорович дуже серйозно цікавився проблемами освіти й виховання підростаючих поколінь, станом шкіл і підручників. Зокрема,

багато російських повістей і віршів Шевченка пронизує ідея значення освіти для знедоленого народу, яка в тодішніх умовах була йому недоступною. У повісті «Капитанша» він писав: «Общая грамотность в народе – величайшее добро, но где на 100 один грамотный – величайшее зло» [5, с. 318].

Нещадно критикуючи політику царизму в галузі народної освіти, Шевченко охарактеризував навчання в початкових класах за церковнослов'янськими книгами, що було засноване на зубрячці беззмістовних складів, словами «бестолковое тму-мну».

Сам Тарас Григорович, народившись у кріпацькій сім'ї, не міг і мріяти про справжню освіту. Учителями його, як і багатьох інших селянських дітей, були сільський дяк, маляр-дячок та інші вчителі, які визначали здібності сумнівними методами. Про це дуже виразно розповідав Кобзар в автобіографії. Та, незважаючи на ці пророцтва, закріпачений Тарас у майбутньому став гігантом людської думки.

Куди б не кидала доля Шевченка, завжди і скрізь цікавився життям дітей, їхньою освітою. Він критикував закриті навчальні заклади, що нічого не давали своїм вихованцям ні для розумового, ні для морального розвитку. У повісті «Близнецы» Шевченко показав, яке спотворене виховання здобували діти в закритих навчально-виховних закладах, призначених для дворянства.

Критикуючи наявну систему освіти, Т. Г. Шевченко водночас мріяв про справжню народну школу, де діти змогли б здобувати глибокі знання і хороше виховання. Ось чому після повернення із заслання в Україну Тарас Григорович так схвально поставився до ідеї створення недільних шкіл, що, починаючи з 1859 року, організовували на добровільні пожертвування. Він збирався відвідати такі школи в Харкові, зустрітися там з їхнім організатором А. Балдіним. Шевченко просив своїх друзів передати 50

примірників «Кобзаря» чернігівським школам і стільки ж примірників – київським.

Покладаючи великі надії на недільні школи, Тарас Григорович писав у листах до М. Костомарової, М. Чалого про те, що необхідно укласти для цих шкіл підручники. Він узявся за створення одного з таких підручників «Букваря южнорусского», роботу над яким закінчив уже тяжко хворим, у 1860 році. У підручнику було вміщено велику й малу азбуки, що складалася із 36 літер, велику й малу рукописну азбуку; лічбу, а також приказки й прислів'я, що мали глибокий соціальний зміст, кращі зразки фольклору, як-от: «Дума про Олексія Поповича» та «Дума про Марусю Богуславку».

Шевченко турбувався й про поширення «Букваря...» серед народу з тим, щоб, по-перше, допомогти селянам в оволодінні грамотою, і, по-друге, зібрані кошти він хотів віддати на недільні школи. Про це Шевченко писав у листі до Ф. Ткаченка від 12 січня 1861 року: «Сьогодні посилаю тобі, Федоте, 1000 букварів і оцю квитанцію... Найди десять чоловік добрих людей та роздай їм по сотні книжечок по 3 крб. сотня. Та, забравши оті сердешні 30 крб., оддай на воскресну школу» [6, с. 217].

Крім «Букваря...», Тарас Григорович мріяв створити доступні для селянських дітей підручники. Незадовго до своєї смерті в листі до П. Симиренка він писав: «Когда соберу за букварь всі деньги, то думаю издать в таком же объеме букваря и личбу, или арифметику. А потом космографию и географию нашего края, преимущественно в большем объеме, но не дороже 5 коп. Потом краткую историю нашего сердешного народа. И когда все сие сотворю, тогда назову себя почти счастливым» [6, с. 217].

Як бачимо, поет уважав, що елементарна освіта не повинна обмежуватися лише однією грамотою, а й включати в себе також оволодіння найпростішими знаннями в галузі природничих, географічних

та історичних наук. На жаль, смерть перешкодила йому здійснити цей задум.

З великою пошаною Т. Г. Шевченко ставився до вчительської професії. Любовно описує він у повісті «Близначы» мудрого й гуманного педагога Полтавського будинку для виховання бідних дворян, прообразом якого був уславлений автор «Енеїди» І. П. Котляревський, колишнього семінариста Степана Мартиновича Левицького.

Винятково актуально сьогодні звучать слова революціонера-демократа про те, що справжнім критерієм значущості людини є відданість народу, готовність боротися й жити для щастя інших, справжнє трудолюбство. Ненависть і відразу викликало в нього міщанське животіння. По-справжньому щасливими людьми він уважав тільки тих, хто працює. «Человек трудолюбивый, – читаємо в повісті «Капитанша», – по-моему, самый счастливый человек на свете... Завидую и всегда завидовать буду тебе, счастливый, благородный труженик» [5, с. 314].

Але не до всякої праці ставився Тарас Григорович однаково. Він розрізняв працю творчу й працю виснажливу для панів, від якої стогнуть мільйони обездолених. І він розумів, що тільки після знищення експлуаторського ладу діти зможуть виховуватися у вільній і радісній праці. Роботящими руками буде завойоване щастя, ними буде оновлена земля. Новий лад дасть широкі можливості для політичного й культурного розвитку народу країни, вільна праця вільних людей змінить обличчя землі, оживить степи й озера. Таку картину майбутнього, що має настати внаслідок революційного знищення кріпосного ладу, уявляв собі Великий Кобзар, тільки в такому суспільстві можна буде виховувати чесних, трудолюбивих і гуманних людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калиниченко Н.П., Калиниченко А.І. «І будуть люди на землі.» Т. Г. Шевченко про виховання // Відродження. – 1994. – №3. – С. 65–66.

2. Мандрика М.Л. Т.Г. Шевченко про освіту і виховання // Радянська школа. – 1984. – №3. – С. 81–83.

3. Скільський Д. Проблема освітньо-виховного ідеалу в Шевченковій прозі // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – №4. – С. 15–18.

4. Тарас Шевченко. Зібрання творів : У 6 т. – К., 2003. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. – 592 с.

5. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 6. – 632 с.

Мишаков О.В.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Як справжнього громадянина, патріота і людини з чітко вираженою життєвою позицією Т.Г. Шевченка не могли не хвилювати проблеми української школи. Він знав про стан народної освіти, і наскільки неосвіченим був український народ. У таких поетичних творах як «Наймичка», «І мертвим, і живим...», повістях «Близнецы», «Княгиня», він започаткував педагогічні ідеї, які значно вплинули на формування педагогічного процесу в Україні.

Однією із головних ідей великого письменника було відстоювання права свого поневоленого народу на рідну школу, і гідне навчання, яке було б тим самим поштовхом для пробудження й усвідомлення свого поневоленого стану. Причому народна школа мала бути доступною для всіх дітей, незалежно від їхнього соціального стану, і давати міцні та широкі знання для подальшого розвитку дитини. Народна школа, на думку поета, повинна засновуватися на засадах народності й патріотизму.

Важливу роль письменник надавав особі вчителя, якого вважає основною та нетлінною надією на гідне виховання свого «заблукавшого» народу. На його думку, учитель самовіддано служить своїй Батьківщині,

тим самим стаючи сходинками до просвітлення й боротьби проти царизму, та інтелігенції, яка вела народ в оману власного розсуду. На противагу викладачам з великої літери, Шевченко в деяких творах описував бездарних та нетямущих учителів, які певною мірою були садистами і знущалися над дітьми, надаючи перевагу «фізичному вихованню», а не гуманітарному.

Тарас Шевченко майже в кожному своєму творі намагається розвінчати політику царизму, який усілякими способами пригнічував український народ, дбав не про освіту населення, а навпаки затемнення його. Досягалося це таким чином, що більшість українських дітей, які навчалися в церковно-приходських школах та виховувалися малограмотними дячками, не набували потрібних знань для того, щоб стати майбутніми просвітителями та пророками свого народу.

Тарас Григорович засуджував українське панство та інтелігенцію, які зрадили свій народ, задля завоювання уваги до себе зі сторони царського уряду. Народні пани засуджували «братів незрячих гречкосіїв, а серцевиною такого гніту була денаціоналізація українських шкіл, русифікація населення тощо. Такі прояви національного нігілізму з боку панства привели до повного душевного спустошення, спідлення народу.

Шевченко своїми діями хотів довести, що шлях до національного відродження, усвідомлення значущості історії свого народу пролягає насамперед через усвідомлення національної гідності:

Подивіться лишень добре,

Прочитайте знову

Тую славу.

Та читайте

Од слова до слова

Не минайте ані титли

Ніже тії коми,

Все розберіть... та й спитайте

Тоді себе: що ми?

Чиї сини ? Яких батьків?

Ким? За що закуті?

Така порада дуже актуальна й у наш час, час коли Україна стала на дорогу духовного відродження та суверенітету.

Також важливу роль в освіті та самосвідомості народу, на думку письменника, відіграє рідна мова. Саме вона є мірою ідеалу кожної країни, яка освітлює невмирущість та процвітання народу. Тому, на думку Шевченка, упродовж багатовікової історії нашого народу кожний громадянин та його покоління повинні бути захисниками рідної мови, бо без любові до неї людина не може бути вірною своєму народові, державі.

Описуючи важливість рідної мови, правдивість історії свого народу, поет не оминає рідну пісню. Саме вона є натхненням для людей у тяжкі часи, несучи свої рядки, наповнені історичним колоритом через століття. Про народну пісню поет висловився:

Наша дума, наша пісня

Не вмре, не загине...

От де, люде, наша слава,

Слава України!

Без золота, без каміння

Без хитрої мови,

А голосна та правдива

Як Господа слово.

Значну роль у вихованні дитини Т.Шевченко надавав матері. У народному фольклорі жінка-мати оспівана не тільки як захисниця домашнього вогнища, а й прирівняна до богів, її сила не зрівнювалася з жодною людиною. У своїх поемах та думах Шевченко захоплюється її

святими почуттями, відданістю дітям, подвижницькою працею, тим самим започаткувавши в українській педагогіці культ жінки-матері.

Вагому роль надає поет родинному вихованню. На його думку, у сім'ї трударів діти зростають працьовитими й духовно моральними. Адже саме в праці проявляється велич та сила міцної родини. Він захоплювався процесом виховання в селянських родинах, а от виховання дітей у дворянській сім'ї навпаки засуджував. У творах «Близнецы», «Прогулка с удовольствием и не без морали» поет засуджував матерів-панночок, які віддають дитину на виховання няням. Таким чином дитина не відчуває тепла й любові, які може дати справжня матір, того духовного збагачення і соціального середовища, яке притаманне тільки матерям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова В.П. Педагогіка. – К., 2001.
2. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посібник. – К. : Вища шк., 1995.
3. Історія педагогіки / За ред. М.С.Гриценка. – К. : Вища шк., 1973.
4. Константинов Н.А., Медынский Е.Н., Шабаетова М.Ф. История педагогики. – М. : Просвещение, 1982.

Нікітіна В. В.

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ШКОЛІ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасна педагогіка пріоритетними завданнями визначає гуманізацію та активізацію навчально-виховного процесу, результатом чого має стати підготовка успішного, конкурентноспроможного, цілеспрямованого випускника школи з чіткою громадянською позицією.

Змінюються форми, методи, прийоми, зміст навчання. Між учителем та учнем встановлюються суб'єкт-суб'єктні стосунки, здійснюється перехід до моделі навчальної співпраці та взаємодії.

Як відомо, глибокому усвідомленню матеріалу сприяє активна самостійна розумова діяльність особистості, що досягається завдяки використанню діалогічних методів, зокрема інтерактивних технологій.

Інтерактивні підходи до навчання не є повністю новими для української школи. Частково вони використовувалися ще в перші десятиліття минулого століття й були поширені в педагогіці та практиці української школи у 20-ті роки ХХ століття.

Подальшу розробку елементів інтерактивного навчання можна знайти в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів 70-80-х років ХХ століття (Ш. Амонашвілі [1], В. Шаталова [6], Є. Ільїна, С. Лисенкової та інших).

Про сучасні підходи до інтерактивного навчання, його сутність, класифікацію інтерактивних методів, про їхнє практичне застосування, про поняття «інтерактивний урок» можна дізнатися з науково-методичних посібників О. Пометун та Л. Пироженко [3].

Суть інтерактивного навчання, за словами Олени Пометун [4, с. 7], у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

Сучасний урок української літератури має будуватися з використанням інтерактивних технологій. Тож вивчаючи творчість Тараса Шевченка, обов'язково застосовуємо методи взаємодії.

Розпочинаємо з найпростіших методів: «Незакінчене речення», «Прочитай і допиши», «Мікрофон», «Установи послідовність», «Обери й

поясни», «Мозковий штурм», «Обери позицію», «Прес», «Асоціативне коло», «Асоціативний куш», «Збери цитату», «Графіті», «Лото». Вони не потребують значної підготовки як з боку вчителя, так і з боку учнів. Головне, щоб педагог досконало володів цими методами, а учні знали матеріал, що вивчається.

Здебільшого, «Незакінчене речення» (особливо в письмовій формі) та «Прочитай і допиши» сприймають усі учні. Адже в класі є такі, що не звикли до публічності, мають нерозвинене мовлення, не готові до спілкування. Завдання ж педагога полягає в тому, щоб підбирати навчальні методи таким чином, аби діти поступово зрозуміли, що зможуть виконати завдання. Використання вищеназваних методів під час вивчення основних відомостей з життя та творчості Т. Шевченка розраховано на відтворення знань (репродуктивний рівень).

«Мікрофон» застосовується для усної відповіді, є елементом спілкування; питання для цієї справи можуть бути відтворювальні (наприклад, на етапі «Рефлексія»: «Що нового дізналися? Чому навчилися? Що сподобалося?» тощо) та аналітичні («Чому «Причинна» це балада? Чому поема «Сон» сатирична? Чому Шевченко часто використовує пейзажі?»).

Метод «Прес» та «Обери позицію» застосовуємо для пояснення конкретного матеріалу або як відповідь на проблемне питання, наприклад: «Чи міг Шевченко уникнути заслання? Чи актуальна поема «Кавказ»? Чи можна назвати Шевченка борцем за права народу?» та інші. У подальшому ці методи застосовуємо в старших класах як початок для інтерактивної справи «Дискусія», «Дебати».

Завдяки методу «Установи послідовність» охоплюємо весь клас, але він потребує більшої підготовки (картки з написами). Застосовуємо його під час вивчення біографії, хронології виходу творів, змісту твору. Кожна дитина отримує картку, на якій – подія з життя, назва твору або рядок з

поезії. Завдання полягає в тому, щоб стати один за одним так, аби події чи назви творів розташувалися в хронологічній послідовності або утворили поетичний твір.

Вправи «Асоціативне коло», «Асоціативний кущ», «Збери цитату» застосовуємо під час різних форм роботи: колективної, індивідуальної, групової. «Пазли» та «Графіті» краще підходять до групової роботи. «Графіті» застосовується на етапі узагальнення (ділимо дітей на групи, роздаємо чисті аркуші та маркери певного кольору кожній групі й пропонуємо різні теми (наприклад, поеми Шевченка «Катерина», «Наймичка», «Марія» або ранній період творчості, період «трьох літ», період арешту та заслання, період після заслання тощо), діти зображують цю тему на аркуші за певний проміжок часу, потім міняються темами, а маркер залишають свій). Темою «Пазлів» може бути розрізана репродукція картини Тараса Шевченка, портрет поета чи людей, пов'язаних із ним, зразок обкладинки, роздрукований слайд презентації. Групи отримують свої пазли й змагаються, хто швидше збере, а потім потрібно прокоментувати складену картинку.

Подобається дітям метод «Лото» (є також одним із засобів підготовки до виконання тестових завдань та ЗНО). Теми для «Лото» беремо такі: дата – подія, твір – тематика, період – твір, твір – цитата тощо.

Коли діти засвоїли прості інтерактивні технології, переходимо до більш складних. Тепер потрібна значна підготовка як учителя, так і учнів. Адже для того щоб досягти успіху у вивченні нового матеріалу шляхом інтерактивного методу, потрібно дотримуватися всіх правил. Для цього готуємо пам'ятки, що містять послідовний перелік дій, які діти мають здійснювати в тій чи іншій навчальній ситуації, надаємо ці роздаткові матеріали доти, доки вони не стануть звичними для виконання.

Метод «Ажурна пилка» застосовуємо на етапі вивчення нового матеріалу, в основі – принцип «навчаючи – учусь». «Акваріум» та

«Карусель» допомагають перевірити й проконтролювати знання та вміння учнів. І якщо «Акваріум» активно охоплює групу учнів, то в «Каруселі» одночасно може брати участь увесь клас.

Як прийом, що вчить обирати й доводити власну думку й позицію або ж домовлятися, використовуємо «Критерійний покер», темою можуть бути афоризми Тараса Шевченка.

Не обходимося й без рольових ігор, різновидом яких є зустріч із письменником, інтерв'ю, прес-конференція, а також інсценізацій та драматизацій. Пропонуємо дітям таку тематику: «Шевченко й Оксана», «Шевченко й Енгельгардт», «Зустріч Шевченка із Сошенком», «Шевченко в Брюллова», «Шевченко на засланні» і т. ін.

Як на уроках, так і в позакласній роботі проводимо конкурси читців-декламаторів, малюнків, ілюстрацій до творів Тараса Шевченка, презентації міні-проектів, змагання, літературні вечори.

Вищезгадані методи й прийоми допомагають зробити уроки більш цікавими, а в дітей формувати й розвивати ключові компетентності, спонукати до створення власного творчого продукту. Учні із задоволенням беруть участь у різноманітних конкурсах, пов'язаних з іменем Тараса Шевченка, стають переможцями шкільних, районних етапів, лауреатами обласного рівня.

Отже, якщо педагог хоче досягти значних результатів у навчанні та вихованні учнів, він повинен оволодіти інтерактивними технологіями й постійно застосовувати їх у своїй діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Единство цели. – М. : Просвещение, 1987.
2. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. – Київ, 2007. – 142 с.

3. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – К., 2002. – 153 с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: У 5 томах. – 3 т. К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.
6. Шаталов В. Ф. Педагогическая проза. – Архангельск, 1987. – 386 с.
7. Шевченко Т. Г. Кобзар / Вступ. ст. О. Гончара. Приміт. Л. Кодацької. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.
8. Шевченко Т. Г. Малий кобзар. – Донецьк: Донеччина, 2008. – 352 с.

Рибалко Л.В.

ІСТОРИЧНІ ТВОРИ Т.ШЕВЧЕНКА ЯК ЗАПОВІТ СУЧАСНИКАМ

*Таких пекельних нот не чули люде,
Які на серці в тебе звірство брало.*

Пантелеймон Куліш
«До Шевченка»

Тарас Шевченко – письменник, життя і творчість якого досліджують і будуть досліджувати всі, кому небайдужа доля й історія українського народу. Його творчість багатогранна й бездонна, так само, як і його невмирущий талант, що є незгасним символом України.

Хто є Шевченко для сучасного українця? Шевченко – наше все. Це справжній взірець служіння рідному народові, це піднесене оспівування славних картин минулого в контрасті з болючим сьогоденням і огненними мріями про майбутнє, це усвідомлення нерозривності пам'яті і прийдешнього. Шевченко – це підручник історії, написаний на скрижалях серця українців [2, с. 36].

Ми знайомимось із Т.Шевченком як із романтиком, який оспівує героїчне минуле українського народу. Мотив визвольної боротьби є основним у поезіях «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія». Героїчні постаті захисників рідної землі постають із хронологічною послідовністю. Іван Підкова – отаман, який влаштовує сміливий морський похід запорожців до берегів султанської Туреччини, на її столицю Царград. У поемі «Гамалія» Шевченко вдруге звертається до теми морських походів запорожців. Завзятий отаман Гамалія очолює похід з метою визволення козаків із неволі. Автора захоплює мужність і високе військове мистецтво воїнів. Одночасно поет наголошує на почутті великої любові козаків до рідного краю, до України-неньки, заради якої вони і здійснювали свої незабутні подвиги, поза межами якої не уявляли свого життя. Тому й плачуть полонені козаки в Скутарі, плачуть так, що аж Босфор *«затрясся, бо зроду не чув козацького плачу»* [3, с. 236].

Плачуть від туги за Батьківщиною, звертаються до рідного моря і вітру, до Великого Лугу, а найбільше – до Бога, просять його, аби не дав їм загинути на чужині.

Тужливий спів кобзаря про важку долю України, у якій *«мовчать гори, грає море, могили сумують, а над дітьми козацькими поганці панують»*, переплітається із оповіддю про народного ватажка Тараса Трясила, який здійняв повстання, аби рятувати народну віру від загарбників: «Три дні й три ночі тривала битва, від Лимана до Трубайла «трупом поле крилось». Кобзар закінчує свою оповідь про давнє славне минуле, та його непокоїть доля України, її дітей сьогодні. Не вщухає його біль, бо не все гаразд на рідній землі. Докором до бездіяльності, безвідповідальності, байдужості своїх земляків звучать слова: *«Нехай буде отакечки! Сидіть, діти, у запечку»* [3, с. 367].

Як бачимо, Т. Шевченка надзвичайно хвилювала доля Батьківщини, її майбутнє, тому він закликав сучасників пробудитися, віднайти загублене

почуття власної гідності, яке було в наших прашурів – славних козаків, що ціною свого життя боронили рідну землю.

Пізніше в поезіях періоду «Трьох літ» Т.Шевченко змінює романтичне світовідчуття на реалістичне й сатиричне зображення історичних подій. Поема «Кавказ», яка з'являється в цей період, присвячена близькому другові Т. Шевченка Якову де Бальмену, художнику, який загинув у війні на Кавказі. Описуючи ці події, поет захоплюється мужнім народом Кавказу, що прагнув зберегти свою незалежність, бути вільним. Символічним є зображення Прометей, прикутого до скелі: щодня орел мучить титана, розбиває його серце, але *«воно знову оживає і сміється знову»* [3, с. 475]. Прометей – це символ нескореного народу, уособлення прагнень народів Кавказу до свободи та відстоювання незалежного мирного життя. Симпатії Шевченка повністю на боці поневолених народів Кавказу: *«борітеся – поборете!»* І хоч мова йде про війну з горцями, твір сприймається як застереження проти будь-яких загарбницьких воїн. Шевченко виступає як поет-пророк, що застерігає про неминучі страшні наслідки насильницької політики. У кінці поеми Шевченко згадує про Україну, про розриті козацькі могили. У народу України схожа доля з кавказькими народами. Поет хотів би, щоб про це пам'ятали. Поема «Кавказ» – це протест проти будь-якого поневолення одних народів іншими. Чи міг Шевченко думати, що й у XXI столітті проблеми Кавказу та інших народів не зникнуть, що твір його будуть читати й бачити в ньому віддзеркалення сучасності? [1, с. 126].

Тарас Шевченко – символ чесності, правди і безстрашності, великої сили і поваги до людини. Уся творчість великого Кобзаря зігріта гарячою любов'ю до Батьківщини, проїнята священною ненавистю до ворогів і гнобителів народу. Його думи, його пісні, його полум'яний гнів, його боротьба за світлу долю трудового люду є думою, піснею, гнівом і боротьбою мільйонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко О. Петербурзька осінь / Олександр Ільченко // Твори : у двох томах / Олександр Ільченко. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 2. Повісті, оповідання, нариси. – С. 6–281.
2. Шевченко Тарас Григорович // Енциклопедія «Українська мова» – Київ, 2000.
3. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1–6.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Барабанова Олена Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Біличенко Ольга Леонідівна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Воронова Надія Сергіївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології, естетики та історії ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Головко Наталія Миколаївна – учитель української мови та літератури Сергіївської ЗОШ І-ІІІ ст.

Горбачук Дмитро Васильович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Гордієнко Ірина Михайлівна – викладач української мови та літератури Артемівського педагогічного училища.

Жижченко Лариса Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Карабльова Ольга Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Кулініч Галина Василівна – учитель української мови та літератури Сергіївської ЗОШ І-ІІІ ст.

Лисенко Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Листопад Катерина Віталіївна – магістрант філологічного факультету очної форми навчання ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Лісова Юлія Валентинівна – учитель української мови і літератури Андріївської ЗОШ I-III ст. Слов'янської райради Донецької обл.

Ляшов Назар Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Ляшова Юлія Сергіївна – викладач культурології ДВНЗ «Слов'янський коледж транспортної інфраструктури».

Мишаков Олег Вікторович – студент II курсу групи 475 спеціальності «Монтаж, обслуговування та ремонт автоматизованих систем керування рухом на залізничному транспорті» ДВНЗ «Артемівський коледж транспортної інфраструктури» (науковий керівник – Галина Михайлівна Ольховська).

Нікітіна Вікторія Віталіївна – учитель української мови та літератури Райгородоцької ЗОШ I-III ст.

Новосельцева Нонна Юріївна – учениця 6 класу Слов'янської загальноосвітньої школи I-II ст. №19 (науковий керівник – Ліна Володимирівна Резнік).

Падалка Валентина Іванівна – учитель-методист Святогірської ЗОШ.

Падалка Руслана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Ратушна Олена Іванівна – учитель вищої категорії, учитель німецької мови Слов'янського педагогічного ліцею.

Решетняк Олена Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Рибалко Людмила Володимирівна – учитель української мови та літератури Часовоярської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 17 Бахмутської міської ради Донецької області.

Сіробаба Микола Васильович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Тендітна Надія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Тищенко Ольга Олександрівна – старший викладач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Целковська Катерина Миколаївна – учитель англійської мови і зарубіжної літератури Слов'янського педагогічного ліцею.

Чаплик Ліна Олександрівна – студентка II курсу групи 477 спеціальності «Організація перевезень і управління на залізничному транспорті» ДВНЗ «Артемівський коледж транспортної інфраструктури» (науковий керівник – Тетяна Іванівна Руденко).